

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsioloogia õppekava

Maia Kerman

ELUSÜNDMUSTE AJASTAMISE VANUSEHINNANGUID MÕJUTAVAD TEGURID

Magistritöö

Vastutav juhendaja: PhD Kairi Kasearu

Tartu 2022

Abstract**Factors affecting age estimates of the timing of life events**

The aim of this master thesis is to examine which socio - demographic factors determine age estimates at which ages people to experience the entry into the main stages of the life course, like middle age and old age and the age of termination of employment and retirement. The data used in this thesis originates from European Social Survey Round 3 and Round 9, which were carried out in 2006 and 2018. This research is based on the Estonian data.

The main findings of this thesis show that age and gender are important factors in the development of higher estimates assessing the entry into middle age and old age.

The average scores of younger respondents are lower compared to older respondents when assessing middle age and old age.

Respondents with higher education and good health give higher ratings to the age of termination of employment and retirement age. With regard to the age of termination of employment and retirement age, economic coping is also a factor related to higher estimates.

Keywords: timing of life events, age deadlines, ageing attitudes

Sisukord

Sisukord	3
Sissejuhatus.....	5
1 Kirjanduse ülevaade	7
1.1 Vanuse tajumise ühiskondlikud ja individuaalsed mõjutajad	7
1.1.1 Normid	7
1.1.2 Eelarvamused ja stereotüübid	8
1.1.3 Vanustundlikkus	9
1.1.4 Aja tajumine.....	10
1.1.5 Vanuse tajumine.....	12
1.2 Vanuse dimensioonid	13
1.2.1 Vanuse mõõtmine	13
1.2.2 Keskiga	14
1.2.3 Pensioniiga ja töötamine vanemas eas.....	15
1.2.4 Sugu ja vananemine	17
1.2.5 Elusündmuste ajastamine.....	18
1.3 Eesti kontekst 2006 – 2018	19
1.4 Probleemiseade.....	20
2 Metoodika.....	21
2.1 Andmed	21
2.2 Tunnuste kirjeldus	22
2.2.1 Sõltuvad tunnused.....	22
2.2.2 Sõltumatud tunnused.....	23
3 Analüüs.....	25
3.1 Tunnuste jaotus ja keskmised hinnangud.....	26
3.1.1 Naiste ja meeste vanuse kohta antud keskmised hinnangud.....	26
3.1.2 Naiste ja meeste vanuse kohta antud hinnangud vanuserühmade lõikes.....	35
3.2 Üldine lineaarne regressioonianalüüs.....	42
3.2.1 Keskea alguse vanuse kohta antavaid hinnanguid mõjutavad tegurid.....	42
3.2.2 Vanaduse alguse vanuse kohta antavaid hinnanguid mõjutavad tegurid.....	43
3.2.3 Töötamise lõpetamise vanuse kohta antavaid hinnanguid mõjutavad tegurid...	45
3.2.4 Pensionile jäämise vanuse kohta antavaid hinnanguid mõjutavad tegurid.....	47
4 Arutelu.....	49
4.1 Naiste ja meeste kohta antud hinnangud soolises lõikes.....	49
4.2 Naiste ja meeste kohta antud hinnangud vanuserühmade lõikes	50

4.3	Naiste ja meeste kohta antud hinnangud sotsiaaldemograafiliste tunnuste lõikes	51
4.4	Naiste ja meeste kohta antud hinnanguid mõjutavad tegurid 2006. ja 2018. aastal..	54
	Kokkuvõte.....	56
	Kasutatud kirjandus	58
	Lisad.....	64

Sissejuhatus

Ühiskondlikud protsessid mõjutavad inimeste elu ja suunavad nende isiklike valikuid elukaarel. Pikenenud oodatav eluiga ühes vähenenud sündimusega on toonud kaasa muutused rahvastiku koosseisus ja kasvatanud vanemaealiste osakaalu ühiskonnas. ÜRO (United Nations, 2020) prognoosi kohaselt kahekordistub järgmise kolme aastakümne jooksul eakate inimeste koguarv maailmas ja sellest lähtuvalt on oluline arvestada muutunud vanuselise koosseisuga ühiskonnas vanemate inimeste vajadustega. Vanuse väärtustamine suurendab vanemaealiste võimalusi osaleda ühiskonnaelus, aitab tagada nende toimetuleku ja parandab heaolu.

Rahvastiku vananemine on tervet ühiskonda mõjutav protsess ja eeldab tähelepanu pööramist erinevatele eluvaldkondadele. Sotsiaalministeeriumi (2013) poolt koordineeritud aktiivse vananemise arengukavas on toodud välja tegevused, mida tuleb teha vanusesõbraliku ühiskonna kujundamiseks. Muuhulgas on arengukava eesmärk vanustundlikkuse ja vanuseliste stereotüüpide vähendamine ühiskonnas, põlvkondadevahelise koostegevuse soodustamine ja vanusesõbraliku elukeskkonna kujundamine (Sotsiaalministeerium, 2013). Mitmesuguste meetmete ja kontseptsioonide abil saab kujundada teadlikkust vananemisest ning sel moel aidata kaasa inimeste paremale toimetulekule vanemas eas.

Iseenesestki mõista peaks igal inimesel, sõltumata vanusest, olema võimalik tunda end ühiskonna täisväärtusliku liikmena. Olgugi et vananemine on elamise loomulik osa, kohtab kahjuks sageli vanemaealiste suhtes eelarvamuslikku suhtumist. Inimeste arusaamad eakate kohta on keerulised ja mitmemõõtmelised (Kite et al., 2005) ja toetuvad ajaga kujunenud hoiakutele ja hinnangutele. Üldiselt hoiakud vanade inimeste ja vananemise suhtes väljendavad ühiskonnas levinud suhtumist, aja kulgedes ühiskonnad muutuvad ja ühiskonna arenedes hinnatakse kehtinud tõekspidamisi ümber. Vanemate põlvkondade inimesed vahetuvad nooremate vastu ja esile pääsevad värskemad elukogemused ja seeläbi mõjutavad vananemisega seotud protsesse sotsiaalsed muutused (Riley, 1987). Muutused suhtumises ja käitumises toimuvad ajapikku, märgib Riley (1987) ja kuigi vananemine ja sotsiaalsed muutused on vastastikku sõltuvas suhtes, kulgevad mõlemad omas tempos ega ole sünkroonsed.

Magistritöö eesmärk on uurida Eesti elanike hoiakuid keskea ja vanaduse alguse ning töötamise lõpetamise ja pensionile jäämise vanuse osas ning analüüsis keskendutakse hinnangutele selle kohta, millal on parim või ideaalne vanus erinevate eluetappide alguseks.

Käesoleva uurimustöös on kasutatud Euroopa Sotsiaaluuringu (ESS – European Social Survey) küsitlusandmeid.

1 Kirjanduse ülevaade

Vananemine on läbi elu kestev protsess, millega puutuvad kokku kõik inimesed. Vananemisprotsess on keeruline ja individuaalne, hõlmates bioloogilises, psühholoogilises ja sotsiaalses sfääris toimuvaid muutusi (Sanderson & Scherbov, 2007; Dziechciaż & Filip, 2014). Sanderson ja Scherbov (2007) märgivad, et erinevate sfääride (funktsionaalne, bioloogiline, sotsiaalne, psühholoogiline) esiletoomise eesmärk on markeerida nende erinevate mõjutuste olemasolu, mis ennustavad vananemisperioodi saabumist inimese elus. Vanusest tulenevad bioloogilised muutused inimkehas mõjutavad meeleolu, suhtumist, füüsilist seisundit ja sotsiaalset aktiivsust ning määravad vanemaaliste koha perekonnas ja ühiskonnas (Dziechciaż & Filip, 2014). Psüühiline vananemine omakorda osutab inimeste teadlikkusele ja tema kohanemisvõimele vananemisprotsessiga (Dziechciaż & Filip, 2014). Sotsiaalne vanus viitab ühiskonna eeldatavatele vanuseliste rollidele ja käitumisele - teisisõnu erinevate vanuste sotsiaalselt konstrueeritud tähendusele (Hutchison, 2005). Sotsiaalne vananemine näitab seda, kuidas inimene vananemisprotsessi tajub ja kuidas ühiskond seda näeb (Dziechciaż & Filip, 2014). Ühiskonna kui sotsiaalse süsteemi toimimise seisukohalt on rahvastiku erinevad vananemisnäitajad olulised mõõdikud, mis on aluseks otsuste tegemisel ja muutuste teadmispõhisel juhtimisel (Sakkeus, 2016).

1.1 Vanuse tajumise ühiskondlikud ja individuaalsed mõjutajad

1.1.1 Normid

Inimesed on oma otsustes ja tegevustes sõltuvad ümbritsevast. Liefbroer'i jt (2015) arvates osutavad isiklikud normid indiviidi hoiakule konkreetse käitumise sobivuse suhtes ja ühiskondlikud normid sellele, kuidas ühiskond laiemalt suhtub indiviidi konkreetsetesse käitumisse. Vanadusse, vanemaalistesse ja isiklikku vananemisse suhtumise kujunemisel on oluline osa tähendusel, mida kannavad ühiskondlikud normid (Leppik et al., 2018). Vanus on soo kõrval üks olulisemaid mõõtmeid sotsiaalses struktuuris, mille järgi on organiseeritud perekondlikud, haridus- ja ametialased institutsioonid (Settersten & Mayer, 1997). Lisaks mitteametlikele ootustele, mis vanuse suhtes ühiskonnas kehtivad, võivad normid olla kodeeritud ametlike reeglite ja seadustena (Hutchison, 2005). Settersten ja Mayer (1997) toovad välja erinevad ühiskonnas kehtivad normid: kollektiivsed ettekirjutavad normid, mis näitavad ühiseid ootusi selle kohta, millal teatud üleminekud "peaksid" või "ei peaks" toimuma, lisaks kollektiivsed arusaamad, milline vanus on "parim", "ideaalne" või "eelistatud" erinevate elumuutuste kogemiseks. Vanusenormid võivad olla ka statistilised ja kirjeldada regulaarsusi

elusündmuste ja üleminekute ajastamisel suuremas populatsioonis või elanikkonna alarühmades (Settersten & Mayer, 1997). Üldistatult võib öelda, et vanusnormi mõistet kasutatakse selleks, et näidata käitumist, mida oodatakse teatud ühiskonnas teatud vanuses inimestelt teatud ajahetkel (Hutchison, 2005)

1.1.2 Eelarvamused ja stereotüübid

Inimesed kategoriseerivad teisi automaatselt ja kategooriate jagamisel kujunevad sageli kategooriate kohta välja stereotüübid (Nelson, 2005). Vaatamata kategooriate kasulikkusele igapäevaelus võivad need olla laastavad, kui inimesed isoleerivad end ekslikult keskkonnast või üksteisest (Plous, 2003). Samuti väidab Plous (2003), et kui stereotüübid on aktiveeritud, võivad nad tugevalt mõjutada sotsiaalseid arusaamu ja käitumist. Stereotüübid ei ole mitte ainult iseenesest kahjulikud, vaid nad teevad kahju, soodustades eelarvamusi ja diskrimineerimist (Plous, 2003). Nelson (2005) märgib, et kumulatiivne mõju, kui kuulda teistelt, et keegi on "vana", toob lõpuks kaasa vanemas inimeses "vanema" käitumise ja "vanema minapildi" põhilise isetäitva ennustusefekti kaudu. Vanusest lähtuv viis, kuidas ühiskond kannab teatud ootusi erinevas vanuses inimeste käitumisele (mida mõnikord nimetatakse ka "sotsiaalseks kellaks" või "vanuseklassiks"), eraldab nooremad ja vanemad inimesed "meie ja nemad" (Hagestad & Uhlenberg, 2005). Nagu märgivad Kite jt (2005) ei ole vananemine iseenesest see, mis tekitab negatiivseid ettekujutusi, vaid pigem rollid, mida vanemad täiskasvanud inimeste kujutlustes täidavad.

Stereotüüpide loomine on loomulik ja levinud protsess erinevates kultuurides ja kord juba aktiveeritud, võivad nad tugevalt mõjutada sotsiaalseid arusaamu ja käitumist (Plous, 2003). Nelson (2005) märgib kuidas stereotüübid aitavad noorematel inimestel eitada vanaduse eneseohtlikke aspekte, et inimene muutub nõrgaks ja lõpuks sureb. On leitud, et stereotüübid võivad muutuda iseneslikuks sel juhul, kui stereotüüpsed inimesed tunnevad end ebakindla või küündimatuna (Plous, 2003). Inimesed kipuvad samastuma ja stereotüüpidega silmitsi seistes integreerivad nad stereotüüpse teabe oma vanuse enesehinnangusse (Kotter-Grühn & Hess, 2012; Levy, 2009).

Vanusestereotüübid võivad olla nii positiivsed kui ka negatiivsed, kuigi enamik uuringuid näitab, et kui stereotüüpe rakendatakse vanematele täiskasvanutele, on negatiivseid stereotüüpe rohkem kui positiivseid (Chasteen, 2000). Sealjuures on negatiivsed stereotüübid tihedalt seotud madala elanikkonna aktiivse vananemise indeksiga (Fernández-Ballesteros et al.,

2020). Samas on leitud (Levy et al., 2002), et vanu inimesi ei saa käsitleda ühtsena, näiteks märgivad Giasson jt (2017), et inimesed, kes oma vananemist tajuvad positiivsena, teatavad väiksema tõenäosusega vanuselise diskrimineerimise kogemustest. Kuigi vanadel inimestel võivad puududa teatud kaitsemehhanismid neile suunatud negatiivsete stereotüüpide osas, näitavad andmed, et märkimisväärne hulk inimesi suudab nende stereotüüpidega edukalt toime tulla (Levy et al., 2002).

1.1.3 Vanustundlikkus

Vanusega seotud hoiakutest, stereotüüpidest ja praktikatest rääkides kasutatakse üldist mõistet „vanustundlikkus“ (ingl k *ageism*), mis hõlmab vanuselisel määratlemisel ja kategoriseerimisel põhinevaid suhtumist ja käitumist (Sotsiaalministeerium, 2013). Vanustundlik käitumine kasvab välja stereotüüpidest, eelarvamustest ja häbimärgistamisest (Hagestad & Uhlenberg, 2005). Vanustundlikkus, eelarvamuslik suhtumine teise vanuserühma kuuluvate inimeste kohta, nagu märgib Plous (2003), ei hõlma mitte ainult uskumusi, vaid ka tundeid ja hoiakuid, mis on suunatud selle rühma ja selle liikmete vastu. Tornstam (2006) on toonud välja erinevad vanustundlikkuse dimensioonid: millised tunded on inimestel vanemaealiste suhtes ja kuidas nad vanemaealisi hindavad, milline on inimeste arusaam ja kontseptsioon vanemaealiste osas ning kuidas nad käituvad vanemaealiste suhtes.

Üheks vanemaealiste ja eakate suhtes levinud hoiakuid mõjutavaks teguriks võib pidada kontakte ja kokkupuuteid vanemaealistega (Sotsiaalministeerium, 2013). On leitud, et just nooremad inimesed on need, kellel on vanemate täiskasvanute kui rühma suhtes negatiivsem suhtumine (Chasteen, 2000; North & Fiske, 2013). Vanemat inimest hinnates, hindavad nooremad kedagi, kes ei kuulu nende vanuserühma ja vahetegemise eesmärk on säilitada positiivne sotsiaalne identiteet (Kite et al., 2005). Nooremate vähem positiivse suhtumise põhjuseks vanemaealistesse võib olla hirm vananemise ees (Kade, 2012). Kui nooremate jaoks seostuvad vanemad inimesed harjumuspäraselt haiguste ja surmaga, võivad nad omaks võtta vanustundlikke hoiakuid ja käitumist, et end vanematest inimestest distantseerida (Nelson, 2005).

Nagu märgivad Hagestad ja Uhlenberg (2005), leiame end aja jooksul kõik vanade riigist, kus "meist" saavad "nemad". Negatiivsed stereotüübid ja vanadusega seotud stigma toovad kaasa negatiivse nägemuse meie tulevases minast (Hagestad & Uhlenberg, 2005). Vanaduses vaid negatiivset nähes vähenevad võimalused positiivseteks muutusteks. Näiteks toob Nelson

(2005) välja, et vananemise kui pideva füüsilise ja kognitiivse allakäigu seisundi müüdi põlistamine viib selleni, et ravi keskendub jätkuvalt haiguste juhtimisele, mitte ennetamisele. Lachman'i (2004) sõnul võib olla võimalik hilisemas elus mõningaid muutusi bioloogilises, psühholoogilises ja sotsiaalses toimimises edasi lükata, minimeerida või ära hoida, kui püüda vananemise põhjused varasemas eas kindlaks teha.

Vananemises nähakse sageli eelkõige negatiivseid aspekte ja jäetakse kõrvale positiivne, mida elatud aastate kogemus annab (Lachman, 2004). Samas viitavad uuringud sellele, et vanemate inimeste suhtes negatiivseid ettekujutusi saab vähendada, kui hindajad näevad vanemaid ja nooremaid inimesi sarnaselt käituvana, eriti kui see käitumine on positiivses kontekstis (Kite et al., 2005). Kui noored täiskasvanud võivad kasutada sageli vanemaealiste hindamisel oma vananemishoiakuid (Chasteen, 2000), siis aitaks sedalaadi hoiakuid vähendada harimine vananemisprotsessi osas ja vanemate inimestega suhtlemise kvaliteedi parandamine (Harris & Dollinger, 2001; Barnett & Adams, 2018).

Barnett ja Adams (2018) viitavad, et teadmistel ja kontaktidel on positiivne mõju noorte suhtumisele vanemasse täiskasvanud elanikkonda. Kui puudub erinevate vanuserühmade vaheline kontakt ja ühiskond on vanuseliselte segregeeritud, halvendab see vastastikust sotsialiseerumist, vanuseline segregatsioon blokeerib inimeste jaoks olulised võimalused kohtuda, suhelda ja ületada erinevusi „meie versus nemad” (Hagestad & Uhlenberg, 2005). Sarnaselt märgib Kade (2012) oma töös, et vanuserühmade eraldatus takistab selliseid põlvkondadevahelisi kontakte, mis võiksid vähendada vanemaealiste suhtes eelarvamuslikku mõtlemist ja käitumist ning soodustada mõistmist ja positiivset suhtumist.

1.1.4 Aja tajumine

Ettekujutust vanadusest ja suhtumist vananemisse mõjutab see, kuidas inimesed aja kulgemist tajuvad. Kui inimesed mõtlevad tulevikule, siis on neil ees ootavast oma ettekujutus (Wilson & Gilbert, 2005). Inimeste individuaalne kalduvus olla enam-vähem tulevikule, minevikule või olevikule orienteeritud kujuneb elu jooksul välja suhtluses teistega (Sánchez-Mira & Bernardi, 2020). Teiste inimeste arusaamad võivad mõjutada aja kulgemise muljeid, nii nagu need võivad avardada või piirata meie ajalist silmaringi (Sánchez-Mira & Bernardi, 2020). Inimeste käitumuslikud erinevused on Carstensen'i (2006) sõnul sageli tingitud samadest alusmehhanismidest ja erinevused ei tulene mitte "vanusest", vaid tulevase aja tajumise erinevustest.

Sotsioemotsionaalse selektiivsusteooria kohaselt mõjutab inimese eesmärgi ajahorisontide teadvustamine (Charles & Carstensen, 2010). Carstensen (2006) märgib, et järelejäädud aja subjektiivne tajumine avaldab sügavat mõju inimese põhiprotsessidele, sealhulgas motivatsioonile, tunnetusele ja emotsioonidele. Loodetavad ees ootavad aastad annavad inimestele tegutsemiseks perspektiivi. Sanderson ja Scherbov (2007) leiavad, et oodatav vanus on inimeste jaoks oluline, sest see mõjutab seda, kuidas nad oma elu elavad ja tulevikku planeerivad. Kuna eesmärgile suunatud käitumine tugineb olemuslikult tajutud tulevikuajale, on aja tajumine lahutamatu seotud eesmärgi valiku ja eesmärgi poole püüdlamisega (Carstensen, 2006). Kui inimesed tajuvad näiliselt lõputut ajalisi horisonti, seavad nad esikohale eesmärgid, mis valmistavad neid ette pikaks ja ebamääraseks tulevikuks (Charles & Carstensen, 2010) ja olulised pigem ettevalmistavad eesmärgid, mis keskenduvad teabe kogumisele, uudsuse kogumisele ja teadmiste laiendamisele (Carstensen, 2006). Kui aega tajutakse piiratuna, on peamised eesmärgid need, mida on võimalik realiseerida lühiajaliselt, mõnikord ka nende poole püüdlamise käigus (Carstensen, 2006). Need, kes tunnetavad ajahorisondi piiratust omistavad, olenemata vanusest, suuremat tähtsust elust emotsionaalse tähenduse ja rahulolu leidmisele ning investeerivad vähem teadmiste kogumisse ja silmaringi laiendamisse (Carstensen, 2006; Charles & Carstensen, 2010).

Inimeste motivatsioon ja tegevused sõltuvad kestuse ja aja kulgemise tajumisest ning need arusaamad on omakorda seotud mälu moonutustega (Sánchez-Mira & Bernardi, 2020). Wilson ja Gilbert (2005) märgivad, et kuigi inimesed eksivad harva selles osas, kas tulevased sündmused panevad neid end hästi või halvasti tundma, ei oska nad ennustada tulevaste emotsioonide intensiivsust ja kestust. Inimestel on raske ette näha, millist mõju tulevased negatiivsed või positiivsed sündmused avaldavad nende tulevasele heaolule ning kui kiiresti nad selliste sündmustega psühholoogiliselt toime tulevad (Wilson & Gilbert, 2005). Negatiivseid emotsioone kogevad vähem vanemad inimesed, mis viitab sellele, et erinevalt noorematest, suudavad vanemad inimesed paremini ette näha muutusi (Nielsen et al., 2008).

Arusaamad ja hoiakud aja suhtes on kultuuriliste ja ajalooliste suhte protsesside tulem (Sánchez-Mira & Bernardi, 2020). Inimeste isiklikud valikud ja seatud eelistused lähtuvad sellest, milline on nende ettekujutus eesmärgist (Trope & Liberman, 2010). Uuringud on näidanud, et valikud psühholoogiliselt kaugete olukordade suhtes juhivad inimeste üldistest hoiakutest ja põhiväärtustest (Trope & Liberman, 2010). Trope ja Liberman (2010) toovad välja, et kui psühholoogiliselt olukorrale lähemale jõutakse, mõjutavad valikuid üha enam spetsiifilisemad hoiakud, teisejärgulised väärtused ja juhuslikud sotsiaalsed mõjud.

1.1.5 Vanuse tajumine

Vanuseklassifikatsioonid koondavad inimesed vanusekategoriasse või vanuserühmadesse (Hagestad & Uhlenberg, 2005). Olgugi, et vananemisega kaasnevad arengud toimuvad individuaalse valiku tõttu, on need suunatud reeglite, seoste ja mehhanismide poolt, mida reguleerivad rollid sotsiaalses struktuuris (Riley, 1987). Steverink jt (2001) sõnul on vananemise isiklik kogemus mitmemõõtmeline ja isegi kui muude oluliste tegurite mõju on kontrolli all, võib tegelik vanus siiski omada suhteliselt tugevat mõju isiklikule vananemiskogemusele läbi internaliseeritud normatiivsete ootuste vananemise suhtes. McConatha jt (2003) uurimistöö ülevaade viitab sellele, et vananemise ja vanadusega seotud kultuurilised normid ja väärtused mõjutavad arusaama vananemisest ja suhtumist vanematesse täiskasvanutesse. Erinevalt rassi- ja soostereotüüpidest, millega indiviidid grüpiidentiteedi kujunemisel kokku puutuvad, omandavad indiviidid vanuse stereotüübid mitu aastakümnet enne vananemist (Levy et al., 2002).

Uuringud on näidanud, et inimestel on vanadusest mitmesuguseid ettekujutusi erinevates eluvaldkondades, nagu tervis, perekond ja töö (Kornadt & Rothermund, 2011). Inimesed erinevad selle poolest, mil määral nad kogevad ja prognoosivad oma vananemist pideva isikliku arengu, füüsilise allakäigu ja sotsiaalse staatuse muutuste protsessina (Steverink et al., 2001). Charles ja Carstensen (2010) märgivad, et seda, kas inimesed keskenduvad vanusega kaasnevatele kasumitele või kaotustele, ei kujunda ainult nende vanuselised stereotüübid, vaid ka see, mida nad peavad oluliseks, nimelt nende väärtused. Sarnasel arvamusel on ka Blawert ja Wurm (2021), kelle arvates tuleks gerontoloogiaalastes uuringutes vanemaealiste inimeste hoiakuid uurides sagedamini arvestada isiklike väärtustega, sest see, mis on nende jaoks kõige olulisem, määrab, milline osa vananemisprotsessist köidab nende tähelepanu ja mõjutab seda, kas nad tajuvad vananemist ohu või juhusena. Ootused pikaajalise ja elu lõpu suhtes mõjutavad teatavasti motivatsiooniprotsesse kogu täiskasvanueas ja on tugevalt seotud isikliku elukogemusega (Lang, 2000).

Inimeste keha vananeb vääramatult ja lõpuks peavad inimesed seisma silmitsi vananemise bioloogilise reaalsusega ja selle kogemuse eitamine võib panna inimesi distantseeruma oma vananevast minast (McConatha et al., 2003). On leitud, et vananemisärevus seotud suurema surmahirmu ja madalama optimismiga (Barnett & Adams, 2018). Negatiivsed enesehinnangud võivad lühendada oodatavat eluiga (Levy jt, 2002) ja individuaalsed erinevused selles, kuidas inimesed vastu võtavad ja ette kujutavad oma vananemist, seletab tervisenäitajate,

tervisekäitumise ja isegi eluea pikkuse varieerumist (Westerhof et al., 2014). Lang jt (2007) märgivad, et soovitud eluiga sõltub suuresti praegustest tervisehinnangutest ja muudest kogemuslikest teguritest. Nende uuringust (Lang et al., 2007) selgus, et inimesed eelistasid elada pigem head kui pikka elu, mis viitab sellele, et ootused vananemise suhtes peegeldavad pigem arusaama inimese praegusest tervislikust seisundist, mitte üldisi teaduslikke arusaamu vananemise kohta.

Uuringute tulemused annavad mõningaid tõendeid selle kohta, et ettekujutused vanadusest on seotud inimeste pikaelisuse eelistustega (Bowen & Skirbekk, 2017). Chasteen (2000) märgib, et vanemate täiskasvanute jaoks on kehv füüsiline tervis ja iseseisvuse kaotus kõige olulisemad hirmud, mis neil enda tuleviku suhtes on. On leitud, et tervisekäitumine võib selgitada osaliselt pikaelisuse ja soovitud oodatava eluea vahelisi seoseid (Bowen & Skirbekk, 2017). Nimelt viitavad Bowen ja Skirbekk (2017) sellele, et inimesed, kes näevad vanaduses rohkem negatiivseid ja vähem positiivseid aspekte, võivad investeerida vähem oma tervisesse, kuna nad ei taha elada kehtivast elueatasemest kauem ning seetõttu ei soovi nad investeerida käitumisse, mis võib eluiga pikendada.

On oluline, et vanaduse ja vananemise kohta negatiivsed ettekujutused (nt tervisemuutuste osas) ei välistaks ka positiivset suhtumist vanaduse ja vananemise kohta (nt pideva arengu võimaluste osas). (Steinerink et al., 2001). Levy jt (2002) leiavad, et on julgustav kuidas positiivne enesehinnang võib pikendada oodatavat eluiga ja mida positiivsemad on enesehinnangud vananemisest, seda suurem on inimeste elutahe. Levy jt (2002) uuringus leiti, et kuni 23 aastat varem mõõdetud teiste näitajatega (sugu, sotsiaalmajanduslik staatus, üksindus, tervis) võrreldes viitab positiivne enesehinnang vananemisest inimeste pikemale elueale. Kui noorematel inimestel on oma vananemisprotsessi pärast mõningaid hirme, võiks neid kasutada motivatsiooniallikana oma toitumis- ja liikumisharjumuste parandamiseks ning ebatervislike harjumuste, näiteks suitsetamise vähendamiseks (Chasteen, 2000).

1.2 Vanuse dimensioonid

1.2.1 Vanuse mõõtmine

Traditsiooniliselt on vanuse mõõtmiseks kasutusel kronoloogiline vanus, kus inimese vanust märgitakse täisaastates või sünniaasta kaudu (Settersten & Mayer, 1997; Sanderson & Scherbov, 2007). Settersten ja Mayer (1997) märgivad, et kronoloogiline vanus on iseenesest „tühi” muutuja ja harva saab eeldada, et inimese käitumise põhjuseks on pelgalt vanus.

Ajapikku on arusaam vanusest muutunud keerulisemaks, sest pikenenud on oodatav eluiga ja igas eas inimeste elada jäänud aastaid on järk-järgult rohkem (Sanderson & Scherbov, 2007). Oodatava vanuse kasutamine kronoloogilise vanuse asemel on viis, kuidas rakendada rahvastikupõhist vanaduse kontseptsiooni, mis võtab arvesse tervise ja oodatava eluea paranemist (Sanderson & Scherbov 2007), seetõttu baseeruvad uuemad rahvastiku vananemise mõõtmise kontseptsioonid oodataval elueal (United Nations, 2019). Kronoloogilise vanuse kasutamine ei pruugi olla sobivaim ka seetõttu, et vanusenormid on muutunud varasemast vähem rangeteks (nt kooli sisenemine või lõpetamine) ja hilisemateks (nt pensionile jäämine) ja sarnase kronoloogilise vanusega inimesed võivad olla sotsiaalsete, perekondlike või töökohususte osas erinevates eluetappides (Lachman, 2004). Oodatava eluea käsitlese puhul nähakse vanaduse piiri muutuvana ja sõltuvana sellest, kui palju on veel loodetavalt aastaid elada jäänud (Sanderson & Scherbov, 2007) ning sellises käsitluses tõuseb vanaduse algus koos oodatava eluea pikenedamisega (Leppik et al., 2018).

Rahvusvahelised rahvastiku vananemist määratlevad mõõdikud ja indikaatorid, mis põhinevad enamasti kronoloogilisel vanusel, kasutavad vanema ea piirina 60 või 65 eluaastat (United Nations, 2019). Vanemaealisele elanikkonnale suunatud uuringud ja meetmed hõlmavad aga sageli inimesi juba alates 50 eluaastast. 50-aasta vanusepiiri rakendamise eesmärk on uurida vananemisprotsessi kulgu ja leida protsessi mõjutavaid põhjuslikke seoseid ning kujundada vanemaealiste elu parandavaid meetmeid (Sotsiaalministeerium, 2013; Masso & Piirits, 2016; SHARE, 2021).

1.2.2 Keskiga

Keskealisteks loetakse tavaliselt 40–60-aastaseid inimesi, kuid mõlemas suunas on vähemalt 10-aastane vanusevahemik ning pole haruldane, et mõnede arvates algab keskiga juba 30-aastaselt ja lõpeb alles 75-aastaselt (Lachman, 2004). Keskiga saab määratleda ka kui aega enne vanaks nimetamist ja arvestada keskea perioodi lõppu vanaduse saabumise piirina (Lachman, 2004). Kuna inimesed elavad üha kauem ja elavad üha suurema osa elueast tervemana, võib keskea ülemine piir veelgi venida ja seega keskiga ei pruugi tingimata enam kujutada eluea keskpaika (Lachman, 2004).

Keskiga saab nimetada pöördeliseks eluperioodiks, mil inimesed kohanevad elusündmuste ja sotsiaalsete rollide üleminekutega (Giasson et al., 2017). Vikat jt (2007) sõnul hõlmab see elutee etapp üksikisiku vaatenurgast olulisi demograafilisi ja sotsiaalseid üleminekuid, kus

inimesed seisavad silmitsi väljakutsetega, millega nad peavad kohanema. Lachman'i (2004) sõnul on keskiga periood, mil mängu tulevad rikkalikud kogemused mitmest valdkonnast ja vananemise puudujäägid ei ole hakanud toimetulekut veel oluliselt mõjutama. Seega on keskiga periood, mis ühendab elukaare varasemaid ja hilisemaid etappe, sidudes lapsepõlve kogemused keskeas elustiiliga ning tervisenäitajatega hilisemas eas (Lachman et al., 2015). On leitud, et keskeas toimuval võib olla tajutav mõju vananemisele, sest need, kes tegelevad tervisliku käitumisega täiskasvanuea jooksul, saavad tõenäolisemalt sellest kasu ka hilisemas elus (Lachman et al., 2015). Kuid nende jaoks, kes täiskasvanueas on riskantse või tervist kahjustava käitumisega, on hilisemad aastad raskemad (Lachman et al., 2015).

1.2.3 Pensioniiga ja töötamine vanemas eas

Tänapäeval on vananeva rahvastiku ja kasvava tööjõupuudusega riikides eesmärk hoida inimesi tööturul ka pärast ametliku pensioniea saabumist (Parts, 2019). Pensionieas töötamist mõjutavad isiklikud motiivid kombineerituna institutsionaalsete teguritega. Kõrgemal ametlikul pensioniea piiril võib olla vanemaealiste töötajate jaoks positiivsem mõju, kuna hilisem pensionile minek viitab üldiselt inimeste võimekusele tööd teha kuni kõrge vanuseni (Mulders, 2019). Mulders (2019) leiab, et tööandjate kõrgemad pensioniea normid on seotud nooremate töötajate vähema eelistamisega tööotsuste tegemisel.

Pensionile siirdumise ea piiri nihkumine on seotud keskmise eluea pikenemisega. Leppik jt (2018) märgivad, kuidas pensioniea sidumine oodatava elueaga peab käima käsikäes tööelu pikenemist toetavate abinõudega, et tegelik töötamise lõpetamise vanus tõuseks samas proportsioonis pensioniea tõusuga. Varasemate uuringute põhjal võib järeldada, et paindlik pensionipoliitika mõjutab tööelus osalemist positiivselt või on selle suhtes neutraalne (Parts, 2019). SHARE uuringust lähtub kuidas indiviidi tasandi otsuste kujunemisel on oluline sotsiaalne kontekst ja varast pensionile siirdumist soodustab eelkõige helde pensionisüsteem ja lähedaste sarnane käitumine (Parts, 2019).

Mitmed uuringud on välja toonud, et tööandjad ei tohiks unustada kasu mida nad saavad vanemate töötajate kogemustest, teadmistest ja arusaamadest, mis võivad olla hindamatu väärtusega ning mida ei asendata piiratud töökogemusega nooremad inimesed (Mandal & Balodi, 2014; Philips, 2006). D'Addio jt (2011) uuringus märgitakse, et puuduvad tõendid selle kohta, nagu jätaksid vanemad töötajad noored töökohtadest ilma, pigem on olukord

vastupidine. Samas eelistavad paljud tööandjad nooremaid töötajaid, eriti uue töötaja palkamisel ja vanemate töötajate eelistamine on väga haruldane (Mulders, 2019).

Vickerstaff'i ja Van der Horst'i (2021) sõnul ei piirdu vanustundlikkuse mõju tööelu lõppu mõjutavatele toimingutele otsese diskrimineerimisega, vaid hõlmab normaliseeritud ja iseenesestmõistetavaid eeldusi vanusenormide kohta, mis sobivad erinevatele vanuserühmadele ja miks. OECD ülevaates märgitakse, et kahjuks on tööandjate seas rohkesti põhjendamatu vanustundlikku suhtumist seoses vanemaealiste töötajate võimega kohaneda muutustega (D'Addio et al., 2011). Kohanemist muutunud tööoludega võivad takistada pahatihti väljaõppe puudumise võimalused. Nagu märgivad D'Addio jt (2011), on vanemate töötajate töövõimalused piiratud seetõttu, et nad saavad vähe abi uue töö leidmisel. Vanemate inimeste tööelu võiks kesta pikemat aega, kui nende tööülesanded muutuksid vastavalt nende võimetele ja arvesse võetaks vananemisest ja tervisest tingitud muutusi (Philips, 2006). Uuringud (Mulders, 2019, Vickerstaff & Van der Horst, 2021)) on näidanud, et tööandjate pensioniea normid ja vanusega seotud stereotüübid nooremate ja vanemate töötajate kohta on seotud nende ealiste eelistustega erinevat tüüpi tööotsuste tegemisel. Töötajate võimekuse hindamisel lähtutakse seega pigem harjumuspärastest hinnangutest.

Elutsükleid analüüsiva lähenemise kohaselt käsitatakse tööst loobumist kui ootuspärast eluetappi, kuhu vananedes lihtsalt jõutakse ning see on seletatav inimese loomuliku arenguga (Ainsaar, 2011). Nagu märgivad Vickerstaff & Van der Horst (2021), on üsna ilmne, et vanemaid töötajaid peetakse vanadeks üksnes mõne teise noorema võrdlusrühma suhtes. Vanus iseenesest ei näita seda, kas töötaja on vähem või rohkem võimekas oma tööülesannete täitmisel (Mulders, 2019). Samas on töötamise jätkamisel siiski oluline mõjur ka vanus, mis on seotud sotsiaalsete normidega selle kohta, millises vanuses sobib veel töötada (Ainsaar, 2011). Üheks teguriks, mis julgustab vanemaid inimesi oma töökarjääri pikendama ning tööturult taandumist edasi lükkama, peetakse tööga rahulolu (Philips, 2006). Osalemine tööelus on seotud ka oma tööga samastumisega või töö nägemisega eneseteostusena, mis omakorda võib innustada inimesi kauem töötama (De Tavernier & Roots, 2015). Vanusega seotud halvustavad stereotüübid ja vanemaealiste käsitlemine homogeense grupina mõjutavad vanemaealiste töötajate usku iseendasse ning nende motivatsiooni enesearendamiseks (Philips, 2006) ja mõjutavad tööelu kestvust.

1.2.4 Sugu ja vananemine

Vananemise ja sooga seoses on enim tähelepanu all meeste lühem eluiga naiste elueaga võrreldes. Chen jt (2021) sõnul on naistel pikemast elueast tulenevalt vanemas eas meestest erinevad vajadused ning seotud on see suurema haigestumuse riskiga. Knodel ja Ofstedal (2003) toovad esile naiste pikema elueaga seoses, et vanemad naised elavad sagedamini üksi kui vanemad mehed ja abikaasa olemasolul on enamiku eakate jaoks eelis, võrreldes leseks jäämisega. Olenevalt asjaoludest võib vanemate naiste heaolu olla madalam vanemate meestega võrreldes (Knodel & Ofstedal, 2003), sest soolised erinevused ühiskonna vananemise peamistes valdkondades soosivad mehi (Chen`i et al., 2021).

Sool on oluline roll vanusega seotud uskumuste ja praktikate kujundamisel (McConatha et al., 2003). Sontag`i (1972) sõnul on vananemine palju rohkem sotsiaalne hinnang kui bioloogiline areng. Näiteks samastatakse mehelikkust kompetentsuse, autonoomia, enesekontrolli omadustega, mida nooruse kadumine ei ähvarda (Sontag, 1972). Sealjuures samastatakse naisi omadustega, mida vanus ei paranda, nagu ebakompetentsus, abitus, passiivsus, konkurentsivõime puudumine ja kena olemine (Sontag, 1972). Sarnaselt märgivad Kite jt (2005), et käitumise ja käitumuslike kavatsuste hindamisel soosib topeltstandard ühiskonnas mehi.

Naistele seab vananemine suuremaid nõudmisi kui meestele ja nagu märgivad McConatha jt (2003) oma uuringus, kalduvad naised kartma vanusega seotud kaotusi rohkem kui mehed. Meestega võrreldes teatavad naised mõlemast soost inimeste hilisemast „vanaduse“ algusest, samas näevad nii mehed kui naised "vanaduse" saabumist naiste jaoks nooremas eas kui meeste puhul (Barrett & von Rohr, 2008). Naised on meestest rohkem mures vanusega seotud muutuste pärast oma füüsilises välimuses (McConatha et al., 2003) ja teatavad meestega võrreldes suuremast vananemisärevusest (Barrett & von Rohr, 2008). Samas kui Steverink`i jt (2001) sõnul ei erine mehed ja naised vananemise kui füüsilise allakäigu osas, on mehed need, kes paraku kipuvad tundma vananemise tõttu suuremat sotsiaalset kaotust. Harrise ja Dollinger`i (2003) sõnul on füüsilise välimuse muutumise ja kaotuste hirm vananemise otsesemaid isiklikke mõjusid ja võib mõjutada vananemisprotsessi tajumist olenemata soost.

Vanematele inimestele hinnanguid andes on vaated meeste ja naiste suhtes lahknevad (Kornadt et al., 2013). Üldiselt hinnatakse vanemaid naisi heakskiitvamalt ja mõlemal sugupoolel on eakatest naistest positiivsem kuvand kui eakatest meestest (Barrett & von Rohr, 2008; Kornadt et al., 2013). Kornadt jt (2013) märgivad, et meeste ja naiste hindamisel kalduvad positiivsemad hinnangud vanemate naiste kasuks, kuid vananemist ja vanusega seotud muutusi meeste ja

naiste vahel tajutakse erinevalt ning nende tajutavate sooliste erinevuste kvaliteet sõltub eluvaldkonnast, mille alusel neid hinnatakse (Kornadt et al., 2013).

1.2.5 Elusündmuste ajastamine

Elusündmustel või elus aset leidvatel muutustel on järjestikuse arengu mõju, sõltudes sellest, mis ajal need inimese elus toimuvad (Elder, 1998). Aja jooksul on muutunud elusündmuste ajastus, järjestus ja levimus (Billari et al., 2016). Erinevas vanuses inimeste jaoks on ühiskonnas toimunud muutused toonud kaasa isiklikul tasandil aset leidvate elusündmuste ajastuse muutumise võrreldes varasemate põlvkondadega. Liikumine ühest eluetapist teise on suunatud erinevate faktorite koosmõjust. Inimestele avaldab mõju, millist käitumist peetakse erinevas vanuses sobivaks, samuti millised arusaamad eksisteerivad elusündmuste või üleminekute õige ajastuse ja järjestuse kohta (Settersten & Mayer, 1997).

Inimeste varasemad elukäigu otsused, võimalused ja tingimused mõjutavad hilisemaid otsustusi ja nende tulemusi (Mitchell, 2003). Seetõttu võib minevik oluliselt mõjutada hilisemaid elutulemusi, näiteks sotsiaalmajanduslikku seisundit, vaimset tervist, füüsilist toimimist ja abielumustreid (Mitchell, 2003). Sageli võivad erinevused, mis näivad olevat vanusega seotud erinevustena, olla tegelikkuses mineviku sotsialiseerumise ja kogemuste erinevuste tulemus (Hagestad & Uhlenberg, 2005). Nagu märgib Elder (1998), võivad elutee üleminekute ajastamisel olla pikaajase mõjuga tagajärjed.

Sõltuvalt inimese isiklikust arusaamast võib vananemine olla hirmutav tulevikuväljavaade. Chopik jt (2018) märgivad, et inimesed distantseeruvad psühholoogiliselt vanematest täiskasvanutest, pakkudes nooremaid ealisi arusaamu ja hilisemaid arenguüleminekuid. Näiteks nihutavad vanemad inimesed ka üleminekute ajastamise hilisemasse vanusesse, tõmmates nooremaid üleminekuid oma praeguse vanuse poole ja muutes end seega suhteliselt nooremaks (Chopik et al., 2018).

Vanemaealistel on nooremate ees pikema elukogemuse varal eeliseid erinevate olukordadega toimetulekuks. Nagu märgivad Charles ja Carstensen (2010), saavad sotsiaalsed suhted ja emotsionaalne heaolu kasu kogemustest ja ajalisest vaatenurgast. Kui sotsiaalsed ja perekondlikud sündmused paigutavad samaealisi inimesi väga erinevatesse kontekstidesse (Lachman, 2004), siis aitab vanusega kaasas käiv kogemus paremini toime tulla ja igapäevaelus on vanematel täiskasvanute sotsiaalne ja emotsionaalne toimimine samaväärne või parem kui noorematel täiskasvanutel (Charles & Carstensen, 2010).

Olenemata vanusest on inimestel võimalusi nii elukvaliteedi kui ka suuna muutmiseks (Lachman, 2004). Kui hüpoteetiliste võimalike tulevikumaailmade ootus mõjutab inimeste praeguseid tegevussuundi (Sánchez-Mira & Bernardi, 2020), siis vananemise puhul on oluline silmas pidada, et nn vana ea piirid ja arusaam vanemaealistest on pidevalt muutuv ning konkreetsest kontekstist sõltuv (Sotsiaalministeerium, 2013).

1.3 Eesti kontekst 2006 – 2018

Eesti rahvastikku iseloomustab jätkuv elanikkonna vananemine. Kui 2006. aastal moodustasid 15-aastastest ja vanematest elanikest üle 50-aastased 36,7%, siis 2018. aastal on 50-aastaseid ja vanemaid rahvastikus juba 46,6% (Statistikaameti kodulehekülg, 2021). Vanemaealiste kuvandi kujunemisel on määrav, kuidas neid avalikkuses kujutatakse ja seetõttu on oluline ka Sotsiaalministeeriumi (2013) poolt koostatud arengukava, mille eesmärk on kujundada vanusesõbralikum ühiskond, luua võrdsemaid võimalusi ja parandada vanemaealiste elukvaliteeti.

Töötamise lõpetamine ja pensionile jäämine on oluline etapp elus, mille abil on võimalik määratleda vanaduse saabumist. Samas märgib Kade (2012) oma töös, et vanaks saamine seostub inimeste jaoks aktiivse töötamise lõpetamisega, mitte pensionile jäämisega. Oluline on sotsiaalse rolli muutumine, pensioniea saabumine iseenesest ei välista töötamise jätkamist.

Vanemaealiste töötajate jaoks on tervis üks tähtsamaid tegureid, millega arvestada, sest vanuse suurenedes tavaliselt tervislik seisund halveneb ning see võib mõjutada indiviidi töö ja vaba aja eelistusi (Kask, 2014). Riigi poolt kehtestatud pensioniea saabudes lõpetavad võimalusel töötamise eelkõige need inimesed, kellel on halb tervis ja kelle rahulolu tööga on madal (Kask, 2014; Unt et al., 2016). Võrreldes meestega soovivad naised lahkuda tööturult varem (Unt et al., 2016), sealjuures on leitud, et töö on meeste enesehinnangule olulisem mõju kui naiste enesehinnangule (Ainsaar, 2011). Tervise kõrval on oluline pensionieas töötamise mõjutegur materiaalne olukord. Vanemaealiste materiaalse ilmajäetuse määr on kõrgem kui noorematel ja töötamise jätkamist motiveerib soov säilitada varasemat elatustaset (Leppik et al., 2018). Eestis on vanemaealiste töötamine tähelepanuväärselt kõrge, samas on vanemaealiste hõive tugevas seoses haridustasemega ja suurem on tööhõive määr kõrgema haridusega inimeste hulgas (Kask, 2014; Leppik et al., 2018).

Vanemaealiste tööhõives osalemine on lisaks isiklikele eelistustele ja põhjustele seotud riigi pensionipoliitikaga. Varasematel aastatel oli Eestis meeste ametlik pensionile jäämise vanus

paar aastat kõrgem naiste omast ja 2016. aastaks tõusis nii naiste kui meeste pensioniiga 63 aastani (Unt et al., 2016). 2017 aastast alates jõustus järgmine pensioniea tõus, mille tulemusena pensioniiga tõusis järk-järgult 65 eluaastani (Sotsiaalministeerium, 2021). Rahvastiku vananemine on toonud inimeste jaoks kaasa tööelu pikendamise surve riigi poolt ja pensioniea tõstmine tekitab pingeid nende hulgas, kes pole oma tööga rahul (Unt et al., 2016).

Töötamine pärast ametlikku pensioniiga on vanemaealiste jaoks üks võimalus olla võrdselt ühiskonda kaasatud. Vanemaealiste töötamise võimalused on seotud riigi üldise tööturu olukorraga. Alates 2000. aastast kasvas tööhõive määr Eestis kuni majanduskriisi alguseni 2008. aasta lõpus (Philips, 2019). Aastatel 2009-2010 toimus järsk hõive langus, pärast seda on hõive jällegi kasvanud ning jõudnud 2014. aastaks peaaegu majanduskasvu aegsele tasemele (Philips, 2019). 2006 aastal oli vanemaealiste tööhõive määr tõusva trendiga ja selle ühe põhjusena toob Philips (2019) välja tööealise elanikkonna vähenemise, teisalt tuleneb see ka pensioniea järkjärgulisest tõusust.

1.4 Probleemiseade

Vananeva rahvastiku kontekstis on oluline arvestada vanustundliku suhtumise negatiivset mõju vanemaealiste heaolule. Vanustundliku käitumise aluseks on stereotüübid, eelarvamused ja kahtlemine vanemaealiste võimekuses. Hoiakud vanaduse, vanemaealiste ja isikliku vananemise suhtes üldiselt väljendavad ühiskonnas levinud suhtumist ning suhtumise kujunemisel on oluline osa tähendusel, mida kannavad ühiskondlikud normid (Leppik et al., 2018). Ajapikku on arusaama vanusest muutnud pikenenud oodatav eluiga, millega seoses on vanaduse piirid ning arusaam vananemisest muutunud keerulisemaks.

Inimeste tervisenäitajate, tervisekäitumise ja eluea pikkuse varieerumist saab seletada sellega, kuidas inimesed võtavad vastu ja kujutavad ette oma vananemist (Westerhof et al., 2014). Kornadt & Rothermund, 2011) ja mil määral nad kogevad ja prognoosivad vanemaks saamist pideva isikliku arengu, füüsilise allakäigu ja sotsiaalse staatuse muutuste protsessina (Steuerink et al., 2001).

Nagu märgivad Billari jt (2016) ESS elusündmuste ajastamise mooduli tutvustuses, on demograafilised muutused maailmas koos hiljutise majanduskriisi ning jätkuva sotsiaalse ja majanduselu globaliseerumise ja digitaliseerimisega muutnud üksikisikute, perede ja tervete kohortide elukäigu struktuuri ja kogemusi. Arvamus vanadusest kui negatiivsest eluperioodist on muutumises, kuna muutused elustiilis, paranenud tervishoid ja pikenenud oodatav eluiga on

toonud kaasa suurema hulga vanemaealisi, kes on seadnud kahtluse alla traditsioonilise ettekujutuse vanadusest kui allakäigu ja halva tervise ajast (McConatha ja et al., 2003).

Vanusesõbraliku suhtumise üks eeldus on töö autori arvates inimeste kõrgemad hinnangud elutee üleminekute ajastamise vanuse alguse osas. Eeltoodust tulenevalt on käesoleva magistritöö eesmärk selgitada, millised sotsiaalmajanduslikud tegurid seonduvad keskea ja vanaduse alguse ning töötamise lõpetamise ja pensionile jäämise vanuse osas antavate kõrgemate hinnangutega. Teema uurimiseks püstitatakse järgnevad uurimisküsimused.

Uurimisküsimus 1. Millised on soolised erinevused naiste ja meeste kohta antud elusündmuste ajastamise vanuse osas?

Uurimisküsimus 2. Millised on erinevused vanuserühmade lõikes naiste ja meeste kohta antud elusündmuste ajastamise vanuse osas?

Uurimisküsimus 3. Kuivõrd varieeruvad naiste ja meeste kohta antud elusündmuste ajastamise vanused vastavalt indiviidi sotsiaaldemograafilisele taustale?

Uurimisküsimus 4. Millised elusündmuste ajastamise vanuse hinnanguid mõjutavad tegurid on 2018. aastal, võrreldes 2006. aastaga, jäänud samaks?

2 Metoodika

2.1 Andmed

Magistritöös on kasutatud Euroopa Sotsiaaluuringu Eesti andmeid. Euroopa Sotsiaaluuringu näol on tegemist rahvusvahelise küsitlusuuringuga, mida viiakse läbi iga kahe aasta tagant ning mis võimaldab kaardistada sotsiaalseid muutusi, uurides inimeste hoiakuid, uskumusi ja käitumismustreid (Euroopa Sotsiaaluuring, 2021).

Käesolev töö põhineb Euroopa Sotsiaaluuringu 2006. ja 2018. aastal kogutud andmetel (ESS Round 3 ja Round 9). Valitud aastatel oli uuringu küsimustikku lisatud elusündmuste ajastamise (timing of life) moodul, eesmärgiga uurida inimeste eluplaane, eesmärkide seadmist ja käitumisvalikuid. 2018. aasta moodul kordab suures osas 2006. aasta mooduli küsimusi ja moodulite teoreetiliseks aluseks on elutee teooria (life course theory) (Billari et al., 2016). Euroopa Sotsiaaluuringu elusündmuste planeerimise mooduli küsimused keskendusid eraldi naiste ja meeste subjektiivsetele seisukohtadele elukäigu ajastuse ja otsuste kohta. Sellise jagatud vastamise põhjuseks oli eeldus, et meeste ja naiste käitumise jaoks kehtivad erinevad

sotsiaalsed normid ning selline vastamise laad oli sobiv naiste ja meeste arusaamade ja hinnangute võrdlemiseks (Billari et al., 2016).

Magistritöö analüüsis osas uuritakse Eesti elanike hoiakuid keskea, vanaduse, töötamise lõpetamise ning pensionile jäämise vanuse kohta ning keskendutakse inimeste hinnangutele, millal on parim või ideaalne vanus erinevate eluetappide alguseks. Esmalt kirjeldatakse disperioonanalüüsi abil naiste ja meeste vanuse kohta antud keskmiste hinnangute erinevusi soolises ja vanuselises lõikes. Elusündmuste ajastamise vanuse kohta antud hinnangute mõjutegurite väljaselgitamiseks viiakse läbi üldine lineaarne regressioonanalüüs ning saadud regressioonimudelite abil kirjeldatakse tulemusi. Töös on kasutatud kaalutud andmeid.

2.2 Tunnuste kirjeldus

2.2.1 Sõltuvad tunnused

Andmeanalüüsis kasutatakse 2006. aasta ja 2018. aasta vanushinnagute mõjutegurite uurimiseks nelja tunnust ja koostatud on neli erinevat regressioonimudelit mõlema aasta kohta.

Sõltuvad tunnused on järgmised:

Mida Te arvate, ligikaudu millises vanuses jõuavad naised/mehed keskikka?

Mida Te arvate, millises vanuses ligikaudu, saavad naised/mehed vanaks?

Mida Te arvate, peale millist vanust on naine/mees liiga vana, et töötada nädalas 20 tundi ja kauem?

Mida Te arvate, milline on naise/mehe jaoks ideaalne vanus, et lõplikult pensionile jääda?

Vastajatel tuli nimetada nende arvates sobiv vanus ja vanusevahemiku pakkumise korral paluti vanusenumbrer täpsustada. Kui vastaja väitis, et „see sõltub“ (keskea ja vanaduse algus), „ei ole kunagi liiga vana“ (töötamine nädalas 20 tundi ja kauem) või „ideaalset vanust ei ole“ (pensionile jäämine), siis aktsepteeriti vastust ning ei täpsustatud. Konkreetse vastuse puudumisel märgiti vastuseks „ei oska öelda“. Küsimused olid jagatud vastajate vahel sel moel, et pooled vastajatest andsid hinnanguid naiste ja tüdrukute vanuse kohta ning teine pool vastajatest andis hinnangud meeste ja poiste vanuse kohta.

Sõltuvate tunnuste ülevaade on toodud lisa 1.

2.2.2 Sõltumatud tunnused

Analüüsis on kasutusel üheksa sõltumatut tunnust: vanus, haridus, tööturustaatus, toimetulek, tervisehinnang, suhtlemine lähedaste ja sõpradega, eluga rahulolu, tuleviku planeerimine ja sugu.

Vanus

Hoiakud teise vanuserühma kuuluvate inimeste suhtes on mõjutatud ettekujutustest vananemise ja vanuse kohta ning sõltuvad inimese enda vanusest (Chasteen, 2000). Nooremad inimesed võivad enda positiivse sotsiaalse identiteedi säilitamiseks olla vanemaid inimesi hinnates kriitilisemad (Kite et al., 2005). Vanusest tulenevate mõjude uurimise eesmärgil on vanuse tunnuse puhul võrreldud keskmisi hinnanguid vanuskategooriate vahel ja kategooriad jagunevad vastavalt: 15-25 aastased, 26-35 aastased, 36-45 aastased, 46-55 aastased, 56-65 aastased, 66-75 aastased ja 76 aastased ja vanemad. Regressioonanalüüsis on kasutusel vanus pideva tunnusena, et uurida vanuse lisandumisega seotud mõju vanuse kohta antud hinnangutele.

Haridus

Haridus on jagatud kolme kategooriasse: vastajad, kelle haridustase on põhiharidus või sellest madalam, keskharidusega vastajad ja kõrgharidusega vastajad. Hariduse olulisust on esile toodud seoses vanemaealiste töötamisega. Nimelt on vanemaealiste tööhõive tugevas seoses haridustasemega ja suurem on tööhõive määr kõrgema haridusega inimeste hulgas (Kask, 2014; Leppik et al., 2018). Sellest tulenevalt võib eeldada vanusega seotud ootuste varieerumist haridustasemete lõikes .

Tööturustaatus

Vananev rahvastik ja kasvav tööjõulise elanikkonna vananemine muudab tööturupoliitikat ja eesmärk on hoida inimesi tööturul ka pärast ametliku pensioniea saabumist (Parts, 2019). Kõrgem ametlik pensioniea piir võib olla vanemaealiste töötajate jaoks positiivne, kuna hilisem pensionile jäämise vanus viitab üldiselt inimeste võimekusele tööd teha kuni kõrge eani (Mulders, 2019). Kade (2012) toob oma töös välja, et vanaks saamine seostub inimeste jaoks aktiivse töötamise lõpetamisega, mitte pensionile jäämisega. Seega on vanuse ja võimekuse hindamine seotud suurel määral inimese tööturustaatusega. Käesolevas uurimistöös on eristatud vastajaid tööturustaatus järgi kasutades järgmist tunnust: „Milline järgnevatest kirjeldustest kirjeldab kõige paremini Teie olukorda viimase seitsme päeva jooksul?“. Tunnuse vastusevariandid (Tasustatud töö (või ajutiselt tööst eemal, töövõtja, eraettevõtja, töötate

perefirmas); Õpingud, õpite (tasustamata tööandja poolt) või õpingutest ajutisel puhkusel; Töötü ja otsite aktiivselt tööd; Töötü, kuid ei otsi aktiivselt tööd; Püsivalt töövõimetu või puudega; Pensionil; Kohustuslikul ühiskondlikult kasulikul tööl või ajateenistuses; Kodune, hoolitsete laste või kellegi teise eest; Muu tegevus) on kodeeritud ümber järgmiselt: Töötav , Pensionil, Muu tegevus.

Toimetulek

Leppik jt (2018) toovad esile vanemaealiste töötamise jätkamise motivaatorina soovi säilitada varasemat elatustaset, mille tõttu on pensionieas töötamise oluline mõjutegur materiaalne olukord. Olenemata inimese vanusest võib eeldada, et materiaalsel toimetulekul ja tuleviku osas tehtavatel otsustel on teatavad seosesd, mis võivad omakorda mõjutada ka vanushinnanguid. Materiaalse toimetuleku mõju väljaselgitamiseks on kaasatud toimetuleku tunnus, mille aluseks on vastaja hinnang leibkonna majandusliku hakkamasaamise kohta: „Milline järgnevatest kirjeldustest vastab Teie arvates kõige paremini Teie leibkonna praegusele sissetulekute tasemele?“. Tunnuse vastusevariandid (Elan/elame mugavalt praeguse sissetuleku juures; Saame hakkama praeguse sissetuleku juures; Praeguse sissetuleku juures on raske hakkama saada; Praeguse sissetuleku juures on väga raske hakkama saada) on ümber kodeeritud järgmiselt: Saame hakkama ja Raske hakkama saada.

Tervisehinnang

Lang jt (2007) märgivad, et soovitud eluiga sõltub suuresti inimeste praegustest tervisehinnangutest ja muudest kogemuslikest teguritest, seega ootused vananemise suhtes peegeldavad pigem arusaama inimese praegusest tervislikust seisundist. Analüüsis on tervisehinnangu tunnuse tarbeks kasutatud vastuseid küsimusele „Üldiselt hinnates, milline on Teie tervislik seisund?“, millele oli võimalik vastata skaalal Väga hea ... Väga halb. Vastused on ümber kodeeritud järgmiselt: Hea tervis ja Rahuldav tervis .

Suhtlemine lähedaste ja sõpradega

Inimesed erinevad selle poolest, mil määral nad kogevad ja prognoosivad oma vananemist (Steuerink et al., 2001). Erinevused, mis näivad olevat vanusega seotud erinevustena, võivad sageli olla mineviku sotsialiseerumise ja kogemuste erinevuste tulemus (Hagestad & Uhlenberg, 2005). Suhtlemine annab kogemusi ja sotsiaalne seotus pakub tuge, seetõttu on analüüsi kaasatud järgmine tunnus: „Kui tihti (kokku) kohtute/veedate aega sõprade, sugulaste või töökaaslastega?“ (Mõeldud on vabatahtlikult, st et mitte seoses tööga vaid lõbu pärast aja

veetmist väljaspool kitsamat perekonda). Tunnuse vastusevariandid on jagatud kolme kategooriasse: Kuni kord kuus või vähem, Kuus 2-4 korda, Peaaegu iga päev .

Rahulolu eluga

Antud tunnus on kaasatud analüüsi, et uurida seost vanusehinnangute ja isikliku eluga rahulolu vahel. Levy jt (2002) on oma uurimuses välja toonud kuidas negatiivsed enesehinnangud võivad lühendada inimeste oodatavat eluiga. Kuigi vananemisega kaasnevad arengud toimuvad individuaalse valiku tõttu, on need suunatud seoste ja mehhanismide poolt, mida reguleerivad rollid sotsiaalses struktuuris (Riley, 1987). Tunnus: „Kõike kokkuvõttes, kui võrd rahul Te oma eluga üldiselt olete praegu?“ on mõõdetud 10-palli skaalal, kus 0 tähendab, et ei ole üldse rahul ja 10 tähendab väga rahul. Tunnus on ümber kodeeritud järgmiselt: Eluga rahul, Keskmiselt eluga rahul, Ei ole eluga rahul.

Tuleviku planeerimine

Inimeste motivatsioon ja tegevused sõltuvad kestuse ja aja kulgemise tajumisest (Sánchez-Mira & Bernardi, 2020) ning isiklikud valikud ja seatud eelistused lähtuvad sellest, milline on nende ettekujutus eesmärgist (Trope & Liberman, 2010). Analüüsi on kaasatud tunnus, mille puhul vastajad hindasid suhtumist oma tuleviku planeerimisse. Tunnus „Kas Te üldiselt planeerite oma tulevikku või võtate igat päeva sellisena nagu see tuleb?“ oli mõõdetud skaalal 0-10, kus 0 tähendas “Ma planeerin oma tulevikku niipalju kui see on võimalik” ja 10 tähendas “Ma võtan iga päeva sellisena nagu see tuleb”. Tunnus on ümber kodeeritud järgmiselt: Planeerin tulevikku, Vahetevahel planeerin , Ei planeeri tulevikku .

Sugu

2006. aastal oli vastajate hulgas naisi 57% ja 2018. aastal 56%.

Sõltumatute tunnuste jaotus kategooriate lõikes on ära toodud lisades.

3 Analüüs

Vastanute hulgas oli mõlemal aastal mehi 44% ja mõlemal aastal oli meeste kohta antud hinnangute osakaal 48% vastustest. 2018. aastal oli pensionile siirdumise tunnuse puhul kõige rohkem puuduvaid vastuseid. Kõige rohkem puuduvaid vastuseid 2006. aastal oli töötamise lõpetamise tunnusel.

3.1 Tunnuste jaotus ja keskmised hinnangud

3.1.1 Naiste ja meeste vanuse kohta antud keskmised hinnangud

Naiste vanuse kohta antud keskmised hinnangud 2006. aastal on vanima vanusegrupi vastajatel kõige sarnasemad ideaalse pensionile jäämise vanuse osas (standardhälve 4,6) ja vastajate vastused erinevad kõige enam üksteisest vanaduse alguse tunnuse puhul (standardhälve 8,0) (tabel 1). Meeste vanuse kohta antud hinnangute puhul on, sarnaselt naiste vanuse kohta antud keskmiste hinnangutega, ideaalse pensionile jäämise vanuse hinnangud ühtlasema jaotusega (standardhälve 4,0) ja hajusamalt on jaotunud keskmised hinnangud vanaduse alguse vanuse puhul (standardhälve 7,5). Keskmised hinnangud 20 tundi nädalas ja rohkem töötamise vanuse osas on meeste vanuse kohta hinnanguid andnud vastajatel naiste vanuse kohta hinnanguid andnutest sarnasemad ja hinnangute standardhälve on ligikaudu punkti võrra väiksem. 2006. aastal ei olnud 15,1% vastajate arvates naiste pensionile jäämiseks ideaalset iga. Kõige vähem pakuti vastust „see sõltub“ meeste keskea alguse kohta. Kindlat vanusenumbrit ei osatud pakkuda enam 2018. aastal naiste vanaduse alguse kohta (15,7% vastas „see sõltub“). Kõige vähem sedalaadi vastuseid tuli 2018. aastal keskea alguse vanuse kohta.

Tabel 1. Keskmiste hinnangute ülevaade sõltuvate tunnuste lõikes aastatel 2006 ja 2018.

2006	Naiste vanuse kohta küsitud				Meeste vanuse kohta küsitud			
	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniga	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniga
Keskmine vanus	41,6	64,1	60,6	57,8	42,1	64,7	63,9	61,6
Standardhälve	6,2	8,0	7,4	4,6	6,5	7,5	6,5	4,0
Mediaan	40	63	60	58	40	65	65	60
„Vanus sõltub“%	5,8%	12,7%	12,7%	15,1%	4,8%	8,4%	13,1%	11,8%
Vastajate arv	713	661	554	635	678	643	531	613
2018	Naiste vanuse kohta küsitud				Meeste vanuse kohta küsitud			
	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniga	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniga
Keskmine vanus	42,2	66,7	62	60,4	41,9	66	64,6	62,8
Standardhälve	6,6	9,3	8,5	5,8	6,7	8,2	7,6	5,7
Mediaan	40	65	60	60	40	65	65	63
„Vanus sõltub“%	4,8%	15,7%	11,1%	11,7%	5,2%	12,3%	12%	10,2%
Vastajate arv	936	831	845	856	857	792	771	803

Naiste vanuse kohta antud keskmised hinnangud on kõigi tunnuste puhul madalamad meeste vanuse kohta antud keskmistest hinnangutest. Statistiliselt olulised erinevused keskmistes hinnangutes on ideaalse pensionile jäämise vanuse osas, kus naiste vanuse kohta antud keskmine hinnang on 3,8 aasta võrra meeste vanuse kohta antud keskmisest hinnangust madalam ($F=60,2$, $p < 0,001$). Keskmine hinnang selle kohta millal naised on liiga vanad, et töötada nädalas 20 tundi ja rohkem, on vastavast meeste kohta antud keskmisest hinnangust 3,3

aasta võrra madalam, antud erinevus naiste ja meeste kohta antud hinnangutes on statistiliselt oluline ($F=247,6$, $p<0,001$).

2018. aastal on keskmised hinnangud sarnasemad ideaalse pensionile jäämise vanuse osas nii naiste vanuse kohta (standardhälve 5,77) kui ka meeste vanuse kohta (standardhälve 5,69) antud hinnangute puhul. Sarnaselt 2006. aastaga on suurima hajuvusega keskmised hinnangud vanaduse alguse vanuse osas. Sealjuures on naiste vanuse kohta antud keskmiste hinnangute hajuvus rohkem kui punkti võrra suurem meeste vanuse kohta antud keskmiste hinnangute hajuvusest. Naiste vanuse kohta antud keskmised hinnangud on 2018. aastal, erinevalt 2006. aastast, keskea ja vanaduse alguse vanuse osas meeste vanuse kohta antud keskmistest hinnangutest kõrgemad. Keskmised hinnangud selle kohta, millises vanuses ollakse töötamiseks liiga vana ja millal on ideaalne vanus pensionile jääda, on naiste vanuse kohta antud ligikaudu 2,5 aastat madalamad kui meeste vanuse kohta. Mõlema tunnuse puhul on erinevused naiste ja meeste vanuse kohta antud keskmistes hinnangutes statistiliselt olulised (töötamise lõpetamise vanus $F=42,6$, $p<0,001$ ja pensionile jäämise vanus $F=70,9$, $p<0,001$).

Naiste ja meeste vanuse kohta antud keskmiste hinnangute võrdlus

2006. aastal on naiste poolt antud keskmised hinnangud statistiliselt olulisel määral erinevad ideaalse pensionile jäämise vanuse ($F=190,6$, $p<0,001$) ja nädalas 20 tundi ja rohkem töötamise lõpetamise vanuse ($F=31,5$, $p<0,001$) osas (tabel 2). Naiste poolt antud keskmine hinnang ideaalse pensionile jäämise vanuse osas meeste vanuse kohta on 4,1 aasta võrra kõrgem võrreldes naiste vanuse kohta antud hinnanguga. Mehed on 20 tundi ja kauem nädalas töötamiseks liiga vanad 2,9 aastat hilisemas vanuses kui naised naissoost vastajate keskmise hinnangu kohaselt.

Meeste poolt antud keskmised hinnangud naiste ja meeste vanuse kohta on suurima erinevusega 20 tundi nädalalas ja kauem töötamise vanuse osas, naiste vanuse kohta antud keskmine hinnang on 3,9 aastat madalam kui meeste vanuse kohta antud keskmine hinnang ja erinevus on statistiliselt oluline ($F=29,7$, $p<0,001$). Ideaalse pensionile jäämise vanuse keskmine hinnang on meeste poolt antuna naiste vanuse kohta 3,3 aastat võrra varasem meeste vanuse kohta antud keskmisest hinnangust ja erineb samuti statistiliselt olulisel määral ($F=73,5$, $p<0,001$).

Naiste poolt antud keskmine hinnang naiste ja meeste vanuse kohta 2018. aastal erineb ideaalse pensionile jäämise vanuse osas 2,6 aasta võrra, sealjuures on naiste poolt meeste vanuse kohta antud keskmine hinnang naiste vanuse kohta antud keskmisest hinnangust statistiliselt olulisel

määral kõrgem ($F=63,2$, $p<0,001$). Nädalas 20 tundi ja kauem töötamise vanuse osas naiste poolt antud keskmine hinnang meeste vanuse kohta on 1,9 aasta võrra kõrgem kui naiste vanuse kohta antud keskmine hinnang ja erinevus on statistiliselt oluline ($F=18,1$, $p<0,001$).

Meeste poolt antud keskmine hinnang vanuse kohta, millal ollakse liiga vana nädalas 20 tundi ja kauem töötamiseks, on naiste kohta hinnangut andes 3 aasta võrra varasem võrreldes meeste vanuse kohta antud keskmise hinnanguga ja erinevus on statistiliselt oluline ($F=25,1$, $p<0,001$). Statistiliselt oluline erinevus on ka meeste poolt antud keskmisel hinnangul ideaalse pensionile jäämise vanuse kohta ($F=16,4$, $p<0,001$).

Tabel 2. Naiste ja meeste poolt antud keskmised hinnangud sõltuvate tunnuste lõikes naiste ja meeste kohta aastatel 2006 ja 2018.

Vastaja sugu	2006	Naiste vanuse kohta küsitud				Meeste vanuse kohta küsitud			
		Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniga	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniga
Mees	Keskmine vanus	40,8	62,8	59,2	57,6	40,9	64,1	63,1	60,8
	Standardhälve	6,2	8,1	6,9	5,0	6,5	7,6	7,0	4,4
	Mediaan	40	60	60	60	40	65	65	60
Naine	Keskmine vanus	42,9	65,9	61	58,1	43,9	66,1	63,9	62,3
	Standardhälve	6,1	7,4	6,9	4,7	6,4	7,5	6,2	3,8
	Mediaan	40	65	60	60	45	65	65	60
Vastaja sugu	2018	Naiste vanuse kohta küsitud				Meeste vanuse kohta küsitud			
		Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniga	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniga
Mees	Keskmine vanus	40,9	64,5	60,8	60	40,5	64,8	63,9	61,8
	Standardhälve	6,6	9,9	8,7	6,3	7,0	8,3	8,2	6,3
	Mediaan	40	65	60	60	40	65	65	62
Naine	Keskmine vanus	43,1	67,9	63	61	42,6	66,5	64,9	63,6
	Standardhälve	6,5	8,4	7,7	5,4	6,2	7,3	7,3	5,0
	Mediaan	40,5	70	63,5	60	45	65	65	65

Soolised erinevused naiste ja meeste vanuse kohta antud keskmistes hinnangutes

2006. aastal on naiste poolt antud keskmised hinnangud kõigi tunnuste puhul kõrgemad meeste poolt antud keskmistest hinnangutest nii naiste kui ka meeste vanuse hindamisel (tabel 2). Naiste vanuse kohta antud keskmiste hinnangute puhul on suurimad erinevused naiste ja meeste poolt antud hinnangutel vanaduse alguse (2,1 aastat), keskea alguse (3,1 aastat) ja 20 tundi nädalas ja rohkem töötamise (1,8 aastat) vanuse osas. Statistiliselt oluline erinevus meeste ja naiste poolt antud keskmistes hinnangutes naiste vanuse kohta on keskea alguse ($F=14,6$, $p<0,001$) ja vanaduse alguse ($F=22,9$, $p<0,001$) tunnuse puhul.

Meeste vanuse kohta antud keskmised hinnangud erinevad soolises lõikes enim keskea alguse vanuse osas, naised annavad meestest 3 aasta võrra kõrgema keskmise hinnangu ja erinevus on

statistiliselt oluline ($F=36,4$, $p<0,001$). Vanaduse alguse keskmine hinnang meeste vanuse kohta on naissoost vastajatel 2 aasta võrra hilisem kui meessoost vastajatel ja erineb statistiliselt olulisel määral ($F=14,5$, $p<0,001$). Statistiliselt oluline on erinevus ka meeste ja naiste poolt antud keskmistel hinnangutel meeste töötamise lõpetamise vanuse kohta, keskmiste hinnangute vahe on 1,5 aastat ($F=12,3$, $p<0,001$).

2018. aastal andsid naissoost vastajad naiste vanuse kohta kõigi tunnuste puhul meessoost vastajatest kõrgemad keskmised hinnangud. Soolises lõikes ei erine ideaalse pensionile jäämise vanuse osas naiste vanuse kohta antud keskmised hinnangud statistiliselt olulisel määral. Vanaduse alguse vanuse puhul oli keskmiste hinnangute erinevus naissoost ja meessoost vastajate vahel suurim, keskmiste hinnangute vahe on 3,4 aastat ja antud erinevus on statistiliselt oluline ($F=25,5$, $p<0,001$). Keskea alguse vanuse ja 20 tundi nädalas ja rohkem töötamise vanuse kohta antud keskmised hinnangud naiste vanuse kohta erinesid sugude lõikes 2,2 aastat ja seda statistiliselt olulisel määral (keskea alguse vanus $F=27,7$, $p<0,001$ ja töötamise lõpetamise vanus $F=16,3$, $p<0,001$).

Meeste vanuse kohta antud keskmised hinnangud sugude lõikes olid statistiliselt olulisel määral erinevad keskea alguse vanuse osas ja naised andsid meestega võrreldes keskmiselt 2,1 aastat kõrgema keskmise hinnangu ($F=18,0$, $p<0,001$). Statistiliselt oluline oli erinevus naiste ja meeste poolt antud keskmistes hinnangutes ideaalse pensionile jäämise vanuse osas, naiste poolt antud keskmine hinnang oli 1,8 aastat meeste poolt antud keskmisest hinnangust kõrgem ($F=19,8$, $p<0,001$).

Tervisehinnang

2006. aastal andsid hea tervisega vastajad meeste vanuse kohta kõrgemaid keskmisi hinnanguid ideaalse pensionile jäämise vanuse osas (tabel 3). Naiste vanuse kohta andsid hea tervisega vastajad kõrgemad keskmised hinnangud töötamise lõpetamise vanuse ja ideaalse pensionile jäämise vanuse osas. Statistiliselt olulisel määral erinevad tervisehinnangu kategooriate lõikes naiste vanuse kohta antud ideaalse pensionile jäämise vanuse keskmised hinnangud ($F=28,7$, $p<0,000$) ja meeste vanuse kohta antud vanaduse alguse keskmised hinnangud ($F=12,2$, $p<0,001$).

Tervisehinnangu kategooriate lõikes on 2018. aastal kõrgemad keskmised hinnangud hea tervisega vastajate puhul meeste vanuse kohta antud hinnangutes töötamise lõpetamise vanuse ja ideaalse pensionile jäämise vanuse osas. Naiste vanuse kohta antud keskmised hinnangud on hea tervisega vastajatel kõrgemad vanaduse alguse vanuse, ideaalse pensionile jäämise vanuse

ja töötamise lõpetamise vanuse osas. Statistiliselt oluliselt erinevad on tervisehinnangu kategooriate lõikes naiste vanuse kohta antud keskmised hinnangud ideaalse pensionile jäämise vanuse osas ($F=18,3$, $p<0,001$).

Tabel 3. Keskmised hinnangud tervisehinnangu kategooriate lõikes aastatel 2006 ja 2018.

Tervisehinnang	Naiste vanuse kohta küsitud				Meeste vanuse kohta küsitud			
	2006	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniiga	Keskiga	Vanadus	Töötamine
Hea tervis	41,3	64,3	61,2	59,1	41,7	64,1	63,2	62
Standardhälve	6,3	8,5	7,2	4,9	6,3	7,1	6,8	4,4
Rahuldav tervis	41,9	65	59,6	57	42,4	66,1	63,9	61,4
Standardhälve	6,1	7,5	7,0	4,5	6,6	7,8	6,3	4,0
2018	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniiga	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniiga
Hea tervis	41,2	66,8	62,4	61,4	41,4	65,3	65,1	63,2
Standardhälve	6,3	9,1	8,8	5,7	6,6	8,1	8,0	6,1
Rahuldav tervis	42	65,9	61,5	59,6	42,1	66,3	63,8	62,5
Standardhälve	6,9	9,3	7,5	5,8	6,7	7,4	7,2	5,3

Tööturustaatus

2006. aastal on nii keskea ja vanaduse alguse vanuse kui ka töötamise lõpetamise vanuse osas naiste vanuse kohta antud keskmised hinnangud pensionil vastajatel teiste kategooriatega võrreldes madalamad (tabel 5). Statistiliselt oluliselt erinevad naiste vanuse kohta antud keskmised hinnangud keskea alguse vanuse ($F=8,6$, $p<0,001$), vanaduse alguse vanuse ($F=13,9$, $p<0,001$) ja töötamise lõpetamise vanuse ($F=5,8$, $0<0,01$) osas.

Tabel 5. Keskmised hinnangud tegevuse kategooriate lõikes aastatel 2006 ja 2018.

Tööturustaatus	Naiste vanuse kohta küsitud				Meeste vanuse kohta küsitud			
	2006	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniiga	Keskiga	Vanadus	Töötamine
Töötav	41,7	64,5	60,5	57,8	42,9	65,1	63,5	61,3
Standardhälve	6,5	8,0	6,8	4,9	6,2	7,2	6,5	4,3
Pensionil	43,1	66,6	61,5	58	42,8	67,7	64,8	62,1
Standardhälve	6,0	7,0	6,7	4,6	7,1	7,8	5,4	3,7
Muu	40,8	62,7	58,1	58,4	41,7	62,3	61,9	62,1
Standardhälve	5,4	7,9	7,4	4,7	7,1	7,3	7,9	4,2
2018	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniiga	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniiga
Töötav	42,1	66,4	61,9	60,6	41,8	65,6	64,6	62,9
Standardhälve	6,3	9,2	8,4	5,9	6,1	7,5	8,0	6,1
Pensionil	42,7	68	62,5	60,4	42,1	67,4	65,4	63,5
Standardhälve	7,4	9,2	7,5	5,6	7,2	7,0	6,4	4,0
Muu	41,2	63,7	61,5	60,5	41	64,2	62,8	61,9
Standardhälve	6,5	8,9	8,4	6,1	7,4	9,3	7,9	6,3

Meeste vanuse kohta antud keskmised hinnangud on statistiliselt olulisel määral erinevad vanaduse alguse vanuse ($F=19,9$, $p<0,001$) ja töötamise lõpetamise vanuse ($F=6,9$, $p<0,001$)

osas ja töötavatest ning muu tegevusega vastajatest kõrgemaid keskmisi hinnanguid annavad pensionil vastajad.

2018. aastal on võrreldes töötavate ja muu tegevusega hõivatud vastajatega kõrgemad keskmised hinnangud pensionil vastajatel meeste vanuse kohta antud hinnangute puhul.

Naiste vanuse kohta antud hinnangute puhul on samuti pensionil vastajate keskmised hinnangud ülejäänud vastajate omadest kõrgemad, välja arvatud ideaalse pensionile jäämise vanuse osas, kus keskmised hinnangud on tööturustaatus kategooriate lõikes ühetaolised. Statistiliselt oluliselt erinevad keskmised hinnangud on tegevuse kategooriate lõikes antud naiste vanuse kohta ($F=7,7$, $p<0,001$) ja meeste vanuse kohta ($F=8,2$, $p<0,001$) vanaduse alguse osas.

Tuleviku planeerimine

Tuleviku planeerimise kategooriate lõikes naiste ja meeste vanuse kohta antud keskmised hinnangud 2006. aastal ja 2018. aastal ei erine statistiliselt olulisel määral (tabel 4).

Tabel 4. Keskmised hinnangud tuleviku planeerimise kategooriate lõikes aastatel 2006 ja 2018.

Planeerimine	Naiste vanuse kohta küsitud				Meeste vanuse kohta küsitud			
	2006	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniga	Keskiga	Vanadus	Töötamine
Planeerib	42,9	64,8	60,6	58	42,7	64,8	63,5	61,9
Standardhälve	6,6	7,6	7,4	4,8	6,7	7,9	6,5	4,1
Vahetevahel	40,8	64,6	60,8	57,6	42,2	65,4	64,1	61,6
Standardhälve	5,5	8,0	6,5	4,9	6,8	7,4	6,6	3,8
Ei planeeri	42,1	64,3	59,8	58,44	42,8	65,6	63,1	61,4
Standardhälve	6,4	8,1	6,9	4,8	6,4	7,4	6,6	4,6
2018	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniga	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniga
Planeerib	42	66	62,4	60,7	41	65,7	65	63,1
Standardhälve	6,2	8,8	8,6	5,9	7,2	8,1	7,8	6,1
Vahetevahel	41,8	66,2	61,2	60,5	42,4	65,6	64	62,6
Standardhälve	6,6	9,7	8,2	5,1	6,0	7,8	8,0	5,4
Ei planeeri	42,6	67,1	62,4	60,5	42	66	64,4	62,8
Standardhälve	7,1	9,3	7,5	6,6	6,5	7,4	7,1	5,8

Majanduslik toimetulek

2006. aastal naiste vanuse kohta antud keskmistes hinnangutes on statistiliselt oluline erinevus majandusliku toimetuleku kategooriate lõikes 20 tundi nädalas ja rohkem töötamise lõpetamise vanuse osas ($F=7,6$, $p<0,01$), kus majanduslikult hakkama saavad vastajad annavad 1,7 aasta võrra kõrgema keskmise hinnangu võrreldes majanduslikult raskesti hakkama saavate vastajatega (tabel 6). Majanduslikult hakkama saavad vastajad annavad naiste vanuse kohta 2,2

aasta võrra kõrgema hinnangu ideaalse pensionile jäämise vanuse osas võrreldes majanduslikult raskesti toime tulevate vastajatega ja hinnangute erinevus on statistiliselt oluline ($F=24,3$, $p<0,001$). Meeste vanuse kohta antud keskmiste hinnangute puhul on majanduslikult raskesti hakkama saavatel vastajatel 1,9 aasta võrra kõrgem keskmine hinnang vanaduse alguse osas võrreldes majanduslikult hakkama saavate vastajatega ja hinnangute erinevus on statistiliselt oluline ($F=8,3$, $p<0,01$). Majandusliku toimetuleku kategooriate lõikes 2018. aastal on naiste vanuse kohta hinnanguid andes neil vastajatel, kes saavad majanduslikult hakkama, statistiliselt olulisel määral kõrgemad keskmised hinnangud ideaalse pensionile jäämise vanuse osas ($F=15,7$, $p<0,001$).

Tabel 6. Keskmised hinnangud majandusliku toimetuleku kategooriate lõikes aastatel 2006 ja 2018.

Majanduslik toimetulek	Naiste vanuse kohta küsitud				Meeste vanuse kohta küsitud			
	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniiga	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniiga
2006								
Saame hakkama	41,9	64,4	60,8	58,6	42,7	64,7	63,3	61,8
Standardhälve	6,1	7,7	6,9	5,0	6,1	7,0	6,8	4,4
Raske hakkama saada	42,5	65,6	59,1	56,4	43	66,6	64	60,7
Standardhälve	6,4	8,2	7,1	4,1	7,6	8,6	5,7	3,8
2018								
Saame hakkama	42	66,3	62,2	61	41,5	65,8	65	63,2
Standardhälve	6,5	9,2	8,1	5,9	6,6	8,0	7,8	6,0
Raske hakkama saada	42,6	66,6	61,3	59,2	41,3	65,7	63	61,9
Standardhälve	7,0	9,4	8,5	5,5	6,8	7,2	7,1	4,8

Meeste vanuse kohta antud keskmised hinnangud on statistiliselt olulisel määral kõrgemad samuti majanduslikult hakkama saavate vastajate puhul ideaalse pensionile jäämise vanuse osas ($F=6,9$, $p<0,01$). Vanuse osas, millal meestel ei kõlbaks enam töötada nädalas 20 tundi ja rohkem, on majandusliku toimetuleku kategooriate lõikes keskmistes hinnangutes statistiliselt oluline erinevus ($F=6,6$, $p<0,01$).

Eluga rahulolu

2006. aastal on naiste vanuse kohta antud keskmiste hinnangute erinevus eluga rahulolu kategooriate lõikes statistiliselt oluline ideaalse pensionile jäämise vanuse osas ($F=6,0$, $p<0,01$) ja 1,5 aasta võrra kõrgem keskmine hinnang on oma eluga rahul olevatel vastajatel võrreldes vastajatega kes oma eluga rahul ei ole (tabel 8). Meeste vanuse kohta antud keskmised hinnangud on statistiliselt olulisel määral erinevad ideaalse pensionile jäämise vanuse osas ($F= 5,5$,

$p < 0,01$) ja eluga rahul olevad vastajad annavad kõrgema keskmise hinnangu võrreldes vähem eluga rahul olevate vastajatega.

2018. aastal annavad eluga mitte rahulolevad vastajad teiste vastajatega võrreldes madalamad keskmised hinnangud naiste vanuse kohta kõigi tunnuste puhul. Meeste vanuse kohta antud keskmised hinnangud on eluga mitte rahulolevatel vastajatel teiste vastajatega võrreldes madalamad ideaalse pensionile jäämise vanuse ja 20 tundi ja rohkem nädalas töötamise lõpetamise vanuse osas. 2018. aastal naiste ja meeste vanuse kohta antud keskmised hinnangud eluga rahulolu kategooriate lõikes statistiliselt olulisel määral ei erine.

Tabel 8. Keskmised hinnangud oma eluga rahulolu kategooriate lõikes aastatel 2006 ja 2018.

Rahulolu	Naiste vanuse kohta küsitud				Meeste vanuse kohta küsitud			
	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniiiga	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniiiga
2006								
Ei ole rahul	42,7	65,5	58,9	57,2	41,8	64,2	62,8	60,6
Standardhälve	6,0	8,5	7,2	4,6	6,6	8,1	7,0	4,3
Keskmiselt	41,6	64,6	60,3	57,8	43,4	66,3	63,8	61,6
Standardhälve	6,4	7,6	6,7	4,9	7,2	7,8	6,2	4,0
Rahul eluga	42,2	64,2	61	58,7	42,1	64,5	63,6	62,2
Standardhälve	6,2	7,8	7,3	4,7	5,9	7,1	6,8	4,3
2018								
Ei ole rahul	41,6	64,8	59,6	59,6	41,5	65,9	63,3	61,1
Standardhälve	7,3	8,5	7,0	7,3	6,8	7,0	5,9	5,5
Keskmiselt	42,5	66,6	61,8	60,3	42,2	65,4	64,6	62,7
Standardhälve	6,5	9,5	8,1	5,5	6,3	7,5	7,8	5,6
Rahul eluga	41,8	66,3	62,6	61	41,3	66,1	64,6	62,3
Standardhälve	6,6	9,1	8,4	5,9	6,9	8,2	7,8	5,9

Suhtlemine sõprade ja lähedastega

2006. aastal annavad meeste vanuse kohta statistiliselt oluliselt madalama keskmise hinnangu keskea alguse vanuse osas mitu korda nädalas sõprade ja lähedastega suhtlevad vastajad võrreldes kuni kord nädalas sõprade ja lähedastega suhtlevate vastajatega, keskmiste hinnangute vahe on 3,1 aastat ($F=10,9$, $p < 0,001$) (tabel 7). Meeste vanuse kohta antud keskmised hinnangud on statistiliselt olulisel määral madalamad mitu korda nädalas sõprade ja lähedastega suhtlevatel vastajatel võrreldes harvemini lähedaste ja sõpradega suhtlevate vastajatega ka vanaduse alguse vanuse ($F=13,3$, $p < 0,001$) ja töötamise lõpetamise vanuse ($F=11,0$, $p < 0,001$) osas. Naiste vanuse kohta antud keskmised hinnangud sõpradega ja lähedastega suhtlemise kategooriate lõikes ei erine statistiliselt olulisel määral.

2018. aastal on naiste vanuse kohta antud keskmised hinnangud ideaalse pensionile jäämise vanuse osas statistiliselt olulisel määral kõrgemad neil vastajatel kes suhtlevad lähedaste ja

sõpradega mitu korda nädalas võrreldes vastajatega kes suhtlevad lähedaste ja sõpradega kord kuus ($F=5,4$, $p<0,01$).

Tabel 7. Keskmised vanushinnangud sõprade ja lähedastega suhtlemise kategooriate lõikes aastatel 2006 ja 2018.

Suhtlemine	Naiste vanuse kohta küsitud				Meeste vanuse kohta küsitud			
	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniiiga	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniiiga
2006								
Kuni kord kuus	42,1	65,6	60,5	58,4	42,4	66,4	64,9	61,7
Standardhälve	6,1	7,9	6,2	4,9	6,3	7,7	5,8	3,8
Kuni kord nädalas	42,7	65,2	60,3	58	44,3	66,5	64,4	61,9
Standardhälve	5,9	7,7	7,2	4,9	7,0	7,8	6,2	4,2
Mitu korda nädalas	41,1	63,5	60,1	57,6	41,2	63,3	62,1	61,4
Standardhälve	6,6	8,0	7,2	4,7	6,1	6,9	7,0	4,3
2018								
Kuni kord kuus	42,1	66,3	61,5	59,8	42	66,9	65,4	63,4
Standardhälve	6,2	7,8	7,8	5,0	6,9	7,5	7,1	4,6
Kuni kord nädalas	42,1	66,7	61,8	60,7	42	65,8	64,2	62,2
Standardhälve	6,7	9,6	8,5	6,4	6,1	7,5	7,7	6,5
Mitu korda nädalas	42,2	65,9	62,9	61,3	41	64,3	63,9	63,3
Standardhälve	7,1	10,3	8,1	5,7	7,1	8,4	8,2	5,7

Meeste vanuse kohta antud keskmised hinnangud on statistiliselt olulisel määral kõrgemad vanaduse alguse vanuse osas ($F=5,0$, $p<0,01$), kuni kord kuus lähedaste ja sõpradega suhtlevad vastajad annavad võrreldes mitu korda nädalas suhtlevate vastajatega 2,6 aasta võrra kõrgema keskmise hinnangu vanaduse alguse osas.

Haridus

2006. aastal on naiste vanuse kohta antud keskmised hinnangud kõrgemad kõrgharidusega vastajatel võrreldes madalama haridusega vastajate hinnangutega keskea alguse vanuse, ideaalse pensionile jäämise vanuse ja töötamise lõpetamise vanuse osas (tabel 9). Statistiliselt olulisel määral on haridustasemete lõikes erinevus naiste vanuse kohta antud keskmistes hinnangutes ideaalse pensionile jäämise vanuse osas ($F=6,1$, $p<0,01$). Meeste vanuse kohta antud keskmised hinnangud on kõigi tunnuste lõikes kõrgemad kõrgharidusega vastajatel. Keskea alguse vanuse keskmine hinnang on kõrgharidusega vastajatel 2,4 aasta võrra kõrgem keskhariidusega vastajate keskmisest hinnangust ($F=7,5$, $p<0,001$). Meeste vanuse kohta antud keskmine hinnang ideaalse pensionile jäämise vanuse kohta on kõrgharidusega vastajatel 1,5 aasta võrra kõrgem keskhariidusega vastajate keskmisest hinnangust ($F=7,0$, $p<0,001$).

2018. aastal annavad kõrgharidusega vastajad madalama haridustasemega vastajatega võrreldes kõrgemad keskmised hinnangud nii naiste kui ka meeste vanuse kohta. Statistiliselt

olulised erinevused on naiste vanuse kohta antud keskmistes hinnangutes töötamise lõpetamise vanuse ($F=12,3$, $p<0,001$) ja ideaalse pensionile jäämise vanuse ($F=17,7$, $p<0,001$) osas.

Tabel 9. Keskmised hinnangud hariduse kategooriate lõikes aastatel 2006 ja 2018.

Haridus	Naiste vanuse kohta küsitud				Meeste vanuse kohta küsitud			
	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniga	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniga
2006								
Põhiharidus	41,2	63,7	59,2	58,1	42,1	64,6	62,6	61,4
Standardhälve	5,7	8,1	7,4	4,8	7,6	8,9	7,5	4,4
Keskharidus	42,2	65,1	59,9	57,2	41,8	64,8	63,1	61,1
Standardhälve	6,4	7,8	6,8	4,6	6,0	6,8	6,6	4,2
Kõrgharidus	42,3	64,8	61,5	58,8	44,2	66,4	64,8	62,6
Standardhälve	6,3	7,8	6,8	4,9	6,2	7,4	5,5	3,7
2018								
Põhiharidus	41,5	65,4	60,4	59,1	39,9	63,9	63,1	62,4
Standardhälve	7,3	11,0	7,6	6,5	7,2	8,5	7,6	5,5
Keskharidus	42	66	61,2	60	42	65,7	63,9	61,9
Standardhälve	6,7	8,7	8,0	5,8	6,5	7,7	7,2	5,5
Kõrgharidus	42,6	67,6	64,2	62,4	42,3	67	66,3	64,7

Meeste vanuse kohta antud keskmised hinnangud on 2018. aastal hariduse kategooriate lõikes statistiliselt olulisel määral erinevad kõigi tunnuste puhul. Keskea alguse vanuse keskmine hinnang on kõrgharidusega vastajatel põhiharidusega vastajate keskmistest hinnangust 2,4 aasta võrra kõrgem ($F=6,1$, $p<0,01$) ja vanaduse alguse vanuse keskmine hinnang on 3,1 aasta võrra kõrgem ($F=7,7$, $p<0,001$). Ideaalse pensionile jäämise vanuse keskmine hinnang on kõrgharidusega vastajatel 2,8 aasta võrra kõrgem kui keskharidusega vastajate keskmine hinnang ($F=18,0$, $p<0,001$). Keskmine hinnang vanuse kohta, millal mehed on liiga vanad, et töötada nädalas 20 tundi ja kauem on kõrgharidusega vastajatel 3,2 aasta võrra kõrgem kui põhihariduse või sellest madalama haridusega vastajatel ($F=11,7$, $p<0,001$).

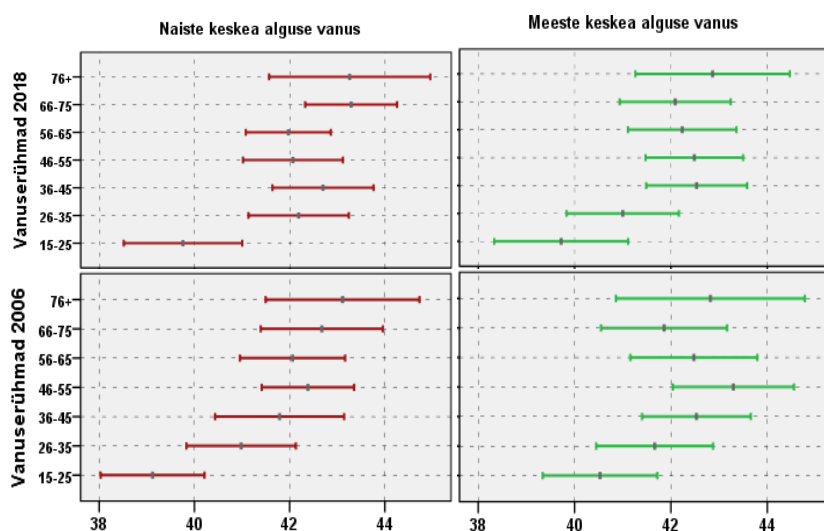
3.1.2 Naiste ja meeste vanuse kohta antud hinnangud vanuserühmade lõikes

Keskea alguse vanus

Naiste ja meeste kohta antud keskea alguse vanuse keskmiste hinnangute võrdluses vanuserühmade lõikes puuduvad statistiliselt olulised erinevused kummalgi aastal (joonis 1). 2006. aastal naiste vanuse kohta antud keskmised hinnangud erinevad vanuserühmade lõikes statistiliselt olulisel määral ($F=4,9$, $p<0,001$), noorima vanuserühma keskmised hinnangud on oluliselt madalamad 36 aastaste ja vanemate vastajate keskmistest hinnangutest. Meeste keskea alguse vanuse kohta antud hinnangute keskmised erinevad 2006. aastal vanuserühmade lõikes

15-25 aastaste ja 46-55 aastaste vanuserühma vahel, teised vanuserühmad keskmiste hinnangute poolest ei erine (vanuserühmade vaheline erinevus $F=2,2$, $p<0,05$).

2018. aastal naiste keskea alguse vanuse kohta antud keskmised hinnangud erinevad olulisel määral vanuserühmade lõikes ($F=3,7$, $p<0,001$). Oluliselt on erinevad ka meeste kohta antud keskea alguse vanuse hinnangud vanuserühmade lõikes ($F=2,9$, $p<0,01$).

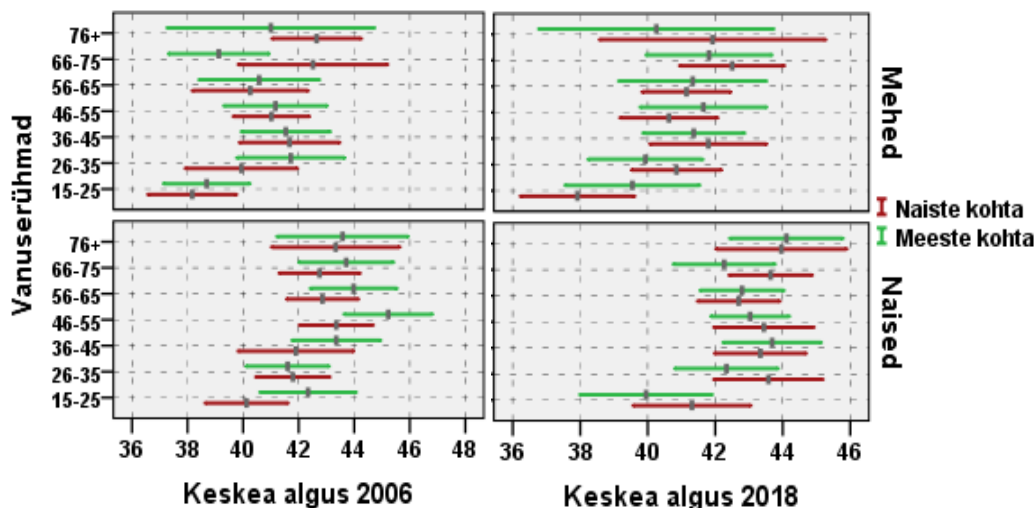

Joonis 1. Keskea alguse hinnangud meeste ja naiste vanuse kohta vanuserühmade lõikes aastatel 2006 ja 2018.

2006. aastal on nais- ja meessoost vastajate poolt keskea alguse vanuse osas antud keskmised hinnangud naiste vanuse kohta vanuserühmade lõikes statistiliselt olulisel määral erinevad 46-55 aastaste ($F=5,7$, $p<0,05$) ja 56-65 aastaste ($F=4,8$, $p<0,05$) vastajate võrdluses (joonis 2).

2006. aastal on keskea alguse vanuse osas meeste vanuse kohta antud keskmised hinnangud statistiliselt olulisel määral erinevad nais- ja meessoost vastajatel 15-25 aastaste ($F=9,9$, $p<0,01$), 46-55 aastaste ($F=11,2$, $p<0,001$), 56-65 aastaste ($F=7,0$, $p<0,01$) ja 66-75 aastaste ($F=13,1$, $p<0,001$) vanuserühmas.

2018. aastal on keskea alguse vanuse osas naiste vanuse kohta antud keskmised hinnangud nais- ja meessoost vastajatel statistiliselt olulisel määral erinevad 15-25 aastaste ($F=7,6$, $p<0,01$), 26-35 aastaste ($F=6,7$, $p<0,01$) ja 46-55 aastaste ($F=7,3$, $p<0,01$) vanuserühmas. Meeste vanuse kohta antud keskea alguse vanuse keskmised hinnangud 2018. aastal on statistiliselt olulisel määral erinevad nais- ja meessoost vastajatel 26-35 aastaste ($F=4,18$, $p<0,05$) ja 76 aastaste ja vanemate ($F=5,2$, $p<0,05$) vanuserühmas.

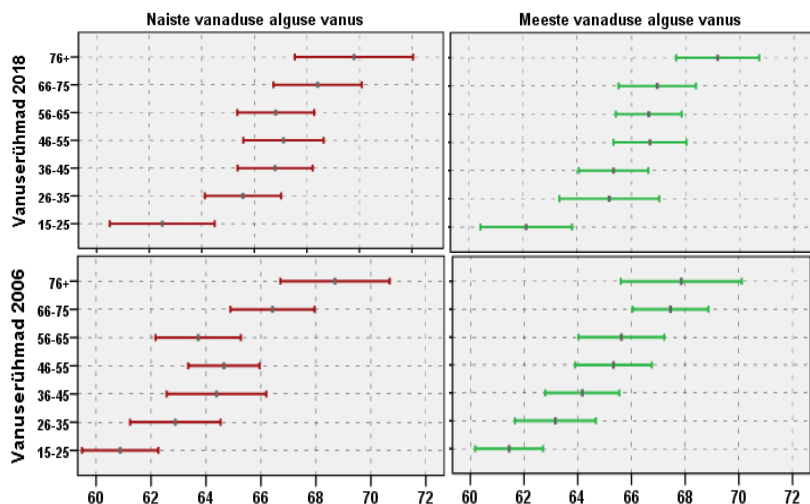
Joonis 2. Keskea alguse vanuse hinnangud naiste ja meeste vanuse kohta vanuserühmade kaupa soolises lõikes aastatel 2006 ja 2018.

Vanaduse alguse vanus

Võrreldes vanaduse alguse vanuse osas antud keskmisi hinnanguid naiste ja meeste vanuse kohta puuduvad statistiliselt olulised erinevused vanuserühmade lõikes kummalgi aastal (joonis 3). Naiste vanaduse alguse vanuse kohta antud keskmised hinnangud on 2006. aastal vanuserühmade lõikes statistiliselt olulisel määral erinevad ($F=8,1$, $p<0,001$), 76 aastased vastajad on kõrgemate hinnangutega kui kuni 35 aastaste vanuserühmad. Meeste vanuse kohta antud keskmised hinnangud 2006. aastal erinevad noorima vanuserühma ja 46 aastaste ja vanemate vastajate võrdluses oluliselt ($F=9,1$, $p<0,001$).

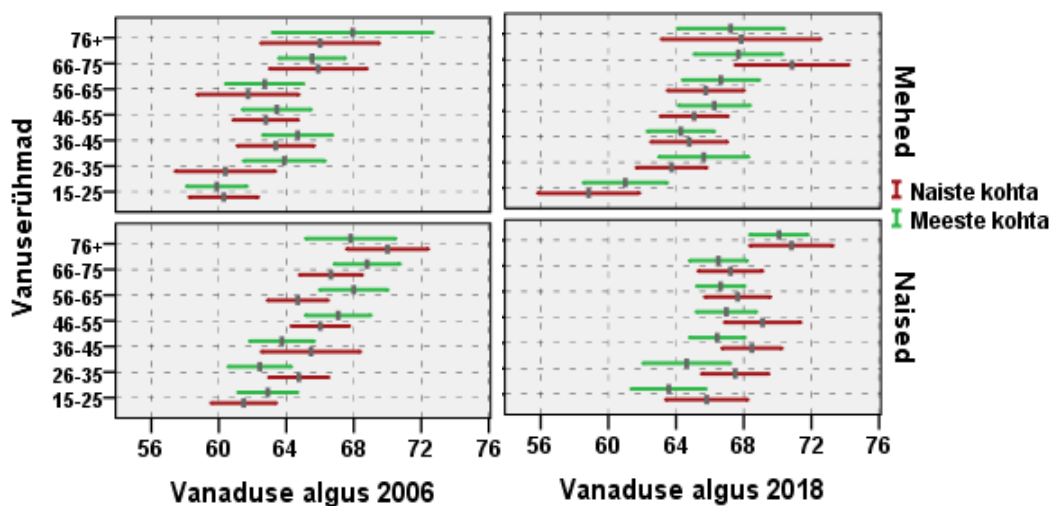
2018. aastal on naiste vanuse kohta antud vanaduse alguse vanuse hinnangud vanuserühmade lõikes statistiliselt oluliselt erinevad ($F=6,5$, $p<0,001$) ja ka meeste vanuse kohta antud keskmised hinnangud erinevad vanuserühmade lõikes olulisel määral ($F=7,0$, $p<0,001$).

Vanaduse alguse vanuse keskmised hinnangud naiste vanuse kohta 2006. aastal erinevad statistiliselt olulisel määral 26-35 aastastel ($F=7,2$, $p<0,01$) ja 46-55 aastastel ($F=6,1$, $p<0,05$) nais- ja meessoost vastajatel (joonis 4). Meeste vanuse kohta antud vanaduse alguse vanuse keskmised hinnangud erinevad statistiliselt olulisel määral nais- ja meessoost vastajatel 2006. aastal 15-25 aastaste ($F=5,8$, $p<0,05$), 46-55 aastaste ($F=6,7$, $p<0,05$), 55-65 aastaste ($F=12,2$, $p<0,001$) ja 66-75 aastaste ($F=5,3$, $p<0,05$) vanuserühmas.

Joonis 3. Vanaduse alguse hinnangud meeste ja naiste vanuse kohta vanuserühmade lõikes aastatel 2006 ja 2018.

Vanaduse alguse vanuse keskmised hinnangud naiste vanuse kohta 2018. aastal on nais- ja meessoost vastajatel statistiliselt olulisel määral erinevad 15-25 aastaste ($F=13,3$, $p<0,001$), 26-35 aastaste ($F=6,8$, $p<0,01$), 36-45 aastaste ($F=6,8$, $p<0,01$), 46-55 aastaste ($F=7,2$, $p<0,01$) ja 66-75 aastaste ($F=4,2$, $p<0,05$) vanuserühmas. 2018. aastal meeste vanuse kohta antud vanaduse alguse keskmised hinnangud nais- ja meessoost vastajatel statistiliselt olulisel määral ei erine.

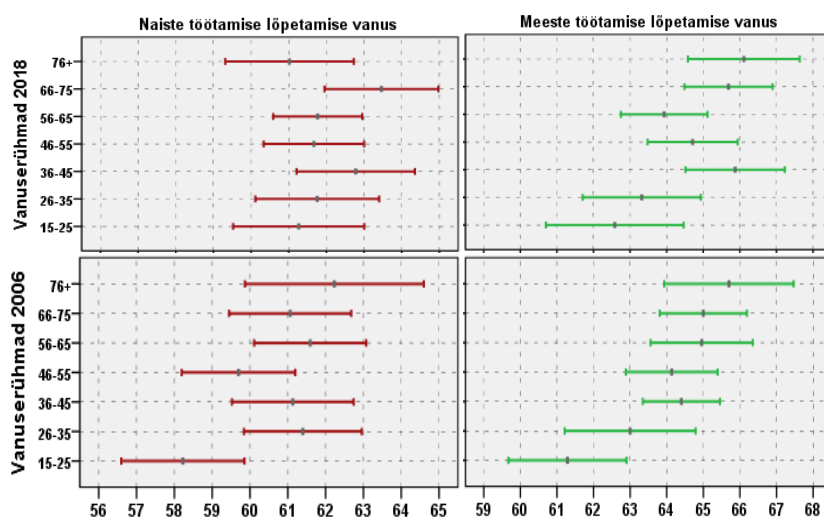

Joonis 4. Vanaduse alguse vanuse hinnangud naiste ja meeste vanuse kohta vanuserühmade kaupa soolises lõikes aastatel 2006 ja 2018.

Töötamise lõpetamise vanus

Naiste ja meeste kohta antud töötamise lõpetamise vanuse hinnangud vanuserühmade lõikes erinevad 2006. aastal statistiliselt olulisel määral 15-25 aastaste ($F=7,0$, $p<0,01$), 36-45 aastaste ($F=12,1$, $p<0,001$), 46-55 aastaste ($F=19,6$, $p<0,001$), 56-65 aastaste ($F=10,5$, $p<0,01$) ja 66-

75 aastaste ($F=14,6$, $p<0,001$) vanuserühmade vahel (joonis 5). 2018. aastal on statistiliselt olulised erinevused naiste ja meeste vanuse kohta antud hinnangutes 36-45 aastaste ($F=8,7$, $p<0,01$), 46-55 aastaste ($F=10,9$, $p<0,001$), 56-65 aastaste ($F=6,5$, $p<0,01$) ja 76 aastaste ja vanemate ($F=19,2$, $p<0,001$) vanuserühmade vahel. 2006. aastal naiste vanuse kohta antud keskmised hinnangud 20 tundi nädalals ja rohkem töötamise vanuse osas on vanuserühmade lõikes erinevad ($F=2,7$, $p<0,05$). Meeste vanuse kohta antud keskmised hinnangud töötamise lõpetamise vanuse osas on samuti olulisel määral erinevad vanuserühmade lõikes ($F=4,5$, $p<0,001$). Nii meeste kui naiste vanuse kohta antud keskmiste hinnangute puhul annavad teiste vanuserühmadega võrreldes madalamad töötamise lõpetamise hinnangud 15-25 aastased vastajad.

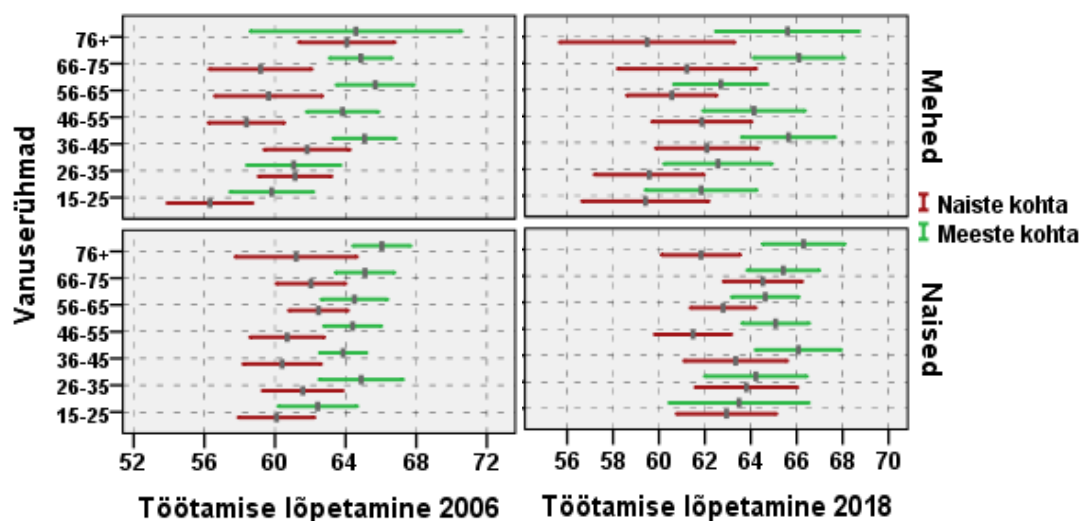
Joonis 5. Töötamise lõpetamise vanuse hinnangud meeste ja naiste vanuse kohta vanuserühmade lõikes aastatel 2006 ja 2018.

2018. aastal naiste vanuse kohta antud keskmised hinnangud 20 tundi ja rohkem töötamise vanuse osas on vanuserühmade lõikes sarnased, meeste vanuse kohta antud keskmised hinnangud on vanuserühmade lõikes erinevad ($F=3,4$, $p<0,01$).

Vanuse osas, millal naised on 20 tundi ja rohkem nädalas töötamiseks liiga vanad on 2006. aastal keskmised hinnangud nais- ja meessoost vastajatel statistiliselt olulisel määral erinevad 15-25 aastaste vanuserühmas ($F=5,6$, $p<0,05$) (joonis 6). Keskmised hinnangud vanuse osas, millal mehed on liiga vanad, et töötada nädalas kauem kui 20 tundi, on 2006. aastal statistiliselt olulised erinevused nais- ja meessoost vastajatel 26-35 aastaste vanuserühmas ($F=4,8$, $p<0,05$).

2018. aastal on vanuse osas - millal naised on liiga vanad, et töötada nädalas 20 tundi ja kauem - nais- ja meessoost vastajatel statistiliselt olulisel määral erinevad keskmised hinnangud 15-25 aastaste ($F=4,2$, $p<0,05$), 26-35 aastaste ($F=6,8$, $p<0,01$) ja 66-75 aastaste ($F=4,2$, $p<0,05$)

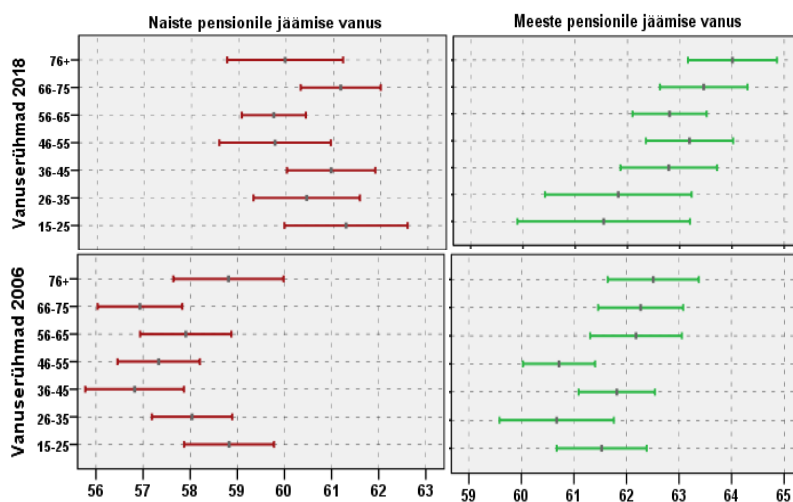
vanuserühmas. Vanuse osas - millal mehed on 20 tundi nädalas ja rohkem töötamiseks liiga vanad - nais- ja meessoost vastajate keskmised hinnangud ei erine statistiliselt olulisel määral.

Joonis 6. Töötamise lõpetamise vanuse hinnangud naiste ja meeste vanuse kohta vanuserühmade kaupa soolises löikes aastatel 2006 ja 2018.

Pensionile jäämise vanus

2006. aastal on ideaalse pensionile jäämise vanuse keskmised hinnangud naiste ja meeste kohta vanuserühmade löikes statistiliselt oluliselt erinevad kõigi vanuserühmade vahel (15-25 aastased $F=17,5$, $p<0,001$, 26-35 aastased $F=14,7$, $p<0,001$, 36-45 aastased $F=63,9$, $p<0,001$, 46-55 aastased $F=34,6$, $p<0,001$, 56-65 aastased $F=42,4$, $p<0,001$, 66-75 aastased $F=77,1$, $p<0,001$ ja 76 aastased ja vanemad $F=27,0$, $p<0,001$) (joonis 7).

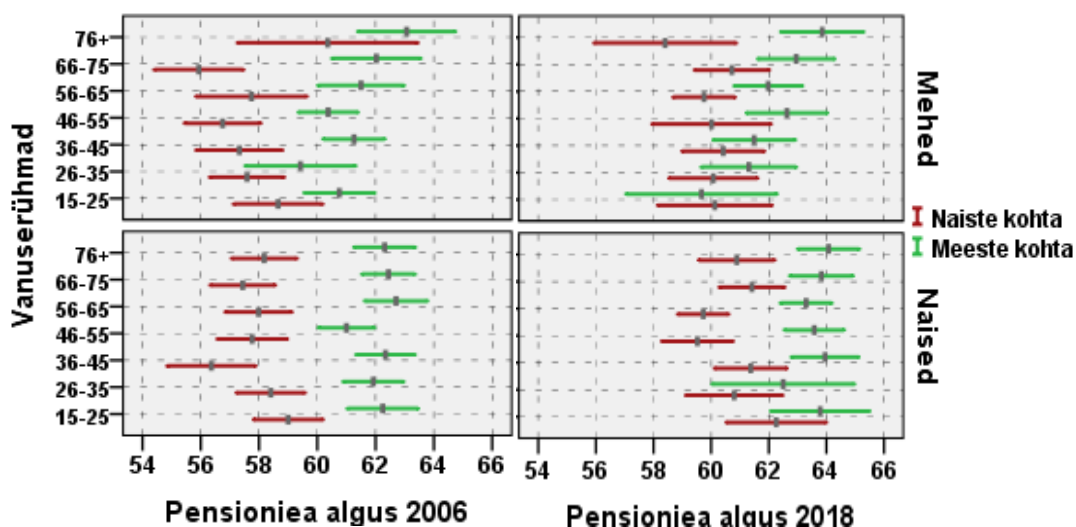

Joonis 7. Pensioniea alguse vanuse hinnangud meeste ja naiste vanuse kohta vanuserühmade löikes aastatel 2006 ja 2018.

2018. aastal erinevad statistiliselt olulisel määral naiste ja meeste pensionile jäämise vanuse kohta antud keskmised hinnangud 36 aastaste ja vanemate vastajate vanuserühmade vahel (36-45 aastased $F=7,7$, $p<0,01$, 46-55 aastased $F=22,6$, $p<0,001$, 56-65 aastased $F=37,9$, $p<0,001$, 66-75 aastased $F=14,5$, $p<0,001$ ja 76 aastased ja vanemad $F=28,1$, $p<0,001$).

2006. aastal on vanuserühmade lõikes erinevad nii naiste vanuse kohta antud ideaalse pensionile jäämise vanuse hinnangud ($F=2,7$, $p<0,05$) kui ka meeste ideaalse pensionile jäämise vanuse kohta antud keskmised hinnangud ($F=2,7$, $p<0,05$). 2018. aastal on naiste vanuse kohta antud ideaalse pensionile jäämise vanuse keskmised hinnangud vanuserühmade lõikes sarnased ja meeste kohta antud keskmistes hinnangutes on olulised erinevused ($F=2,4$, $p<0,05$).

Ideaalse pensionile jäämise vanuse keskmised hinnangud naiste kohta 2006. aastal soolises lõikes statistiliselt olulisel määral vanuserühmade vahel ei erine (joonis 8). Ideaalse pensionile jäämise vanuse kohta antud keskmised hinnangud meeste kohta 2006. aastal on nais- ja meessoost vastajatel statistiliselt olulisel määral erinevad 26-35 aastaste vanuserühmas ($F=5,5$, $p<0,05$).

Joonis 8. Pensionile jäämise vanuse hinnangud naiste ja meeste vanuse kohta vanuserühmade kaupa soolises lõikes aastatel 2006 ja 2018.

Ideaalse pensionile jäämise vanuse keskmised hinnangud naiste kohta 2018. aastal nais- ja meessoost vastajatel vanuserühmade lõikes statistiliselt olulisel määral ei erine. Nais- ja meessoost vastajate poolt antud ideaalse pensionile jäämise vanuse keskmised hinnangud meeste kohta 2018. aastal erinevad statistiliselt olulisel määral 15-25 aastaste ($F=6,5$, $p<0,05$) ja 36-45 aastaste ($F=7,2$, $p<0,01$) vanuserühmas.

3.2 Üldine lineaarne regressioonianalüüs

Sõltuva ja sõltumatute tunnuste seose iseloomustamiseks on läbi viidud lineaarne regressioonanalüüs ja koostatud on aastate 2006 ja 2018 kohta neli erinevat regressioonimudelit.

Sõltumatud tunnused on vastaja sugu, vanus, haridus, tööturustaatus, toimetulek, tervisehinnang, suhtlemine lähedaste ja sõpradega, eluga rahulolu ja tuleviku planeerimine.

3.2.1 Keskea alguse vanuse kohta antavaid hinnanguid mõjutavad tegurid

2006. aastal naiste vanuse kohta antud hinnangutele on statistiliselt olulisel määral (usaldusnivoo 95%) mõju vastaja sool ja vanusel (tabel 10). Teiste tunnuste samaks jäädes on meeste keskmine hinnang keskea alguse vanuse kohta keskmiselt 1,8 aasta võrra madalam võrreldes naiste keskmise hinnanguga, seda juhul kui teiste tunnuste väärtused on samad. Ühe aasta vanuse lisandumisel vastaja vanusele kasvab keskmine hinnang keskea alguse kohta 0,07 aastat, kui muud tunnused on püsivad.

Tabel 10. Keskea alguse vanuse kohta antavaid hinnanguid mõjutavad tegurid.

Keskea alguse vanuse hinnanguid mõjutavad tegurid	2006				2018			
	Naiste kohta		Meeste kohta		Naiste kohta		Meeste kohta	
	B	Usaldusvahemik 95%	B	Usaldusvahemik 95%	B	Usaldusvahemik 95%	B	Usaldusvahemik 95%
Konstant	38,1***		42,6***		40,8***		41,3***	
Mees¹	-1,83***	-2,78...-0,87	-2,74 ***	-3,74...-1,75	-2,08***	-2,95...-1,20	-1,58***	-2,49...-0,67
Põhiharidus või vähem²	-0,02	-1,38...1,34	-1,21	-2,70...0,29	-0,35	-1,72...1,01	-1,53*	-2,96...-0,10
Keskharidus²	0,54	-0,56...1,64	-1,66**	-2,84...-0,48	-0,25	-1,25...0,76	0,09	-0,95...1,14
Töötav³	1,26	-0,10...2,63	0,03	-1,46...1,51	0,82	-0,46...2,09	-0,36	-1,73...1,01
Pensionil³	0,34	-1,77...2,45	-2,36*	-4,63...-0,08	0,04	-1,81...1,89	-1,23	-3,26...0,80
Majanduslikult saab hakkama⁴	0,10	-0,97...1,18	-0,54	-1,76...0,58	-0,58	-1,67...0,50	-0,63	-1,77...0,51
Tervis hea⁵	0,24	-0,85...1,32	-0,19	-1,39...1,01	0,64	-0,36...1,63	0,28	-0,78...1,35
Suhtlemine kord kuus või vähem⁶	-0,24	-1,50...1,03	0,86	-0,47...2,19	-0,15	-1,33...1,03	0,11	-1,14...1,36
Suhtlemine 2-4 korda kuus⁶	0,44	-0,63...1,52	1,95 ***	0,81...3,09	0,05	-1,03...1,14	0,80	-0,34...1,95
Ei ole eluga rahul⁷	-1,09	-2,59...0,41	-0,78	-2,25...0,70	-1,19	-2,93...0,56	-0,94	-2,68...0,80
Keskmiselt eluga rahul⁷	-0,88	-1,94...0,17	0,97	-0,15...2,08	-0,02	-0,97...0,93	0,49	-2,68...0,80
Planeerib tulevikku⁸	1,04	-0,20...1,27	-0,84	-2,06...0,38	-0,19	-1,33...0,94	-0,76	-0,49...1,46
Planeerib tulevikku vahetevahel⁸	-0,38	-1,57...0,81	-0,47	-1,73...0,80	-0,28	-1,38...0,82	0,23	-1,95...0,43
Vanus	0,07***	0,03...0,11	0,05 *	0,00...0,09	0,05***	0,01...0,08	0,04*	0,00...0,08
Vastajate arv	666		644		933		854	

Märkused. Statistiliselt olulised * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$. B – regressioonikordaja. Taustakategooria¹: Naine. Taustakategooria²: Kõrgharidus. Taustakategooria³: Ei tööta ega ole pensionil. Taustakategooria⁴: Majanduslikult raske hakkama saada. Taustakategooria⁵: Tervis rahuldav. Taustakategooria⁶: Suhtlemine peaugu iga päev. Taustakategooria⁷: Eluga rahul. Taustakategooria⁸: Võtab iga päeva nii nagu see tuleb.

Meeste keskea alguse vanuse kohta antud hinnanguid 2006. aastal mõjutavad statistiliselt oluliselt vastaja sugu, vanus, haridus ja suhtlemine. Teiste tunnuste samaks jäädes on meeste keskmine hinnang 2,1 aasta võrra madalam naiste keskmise hinnanguga võrreldes. Keskhariidusega vastajate keskmine hinnang võrreldes kõrghariidusega vastajate keskmise hinnanguga keskea alguse vanuse osas on 1,7 aastat madalam, kui muud tunnused on samad. Võrreldes muu tegevusega vastajatega on töötavate vastajate keskmine hinnang 0,03 aasta võrra kõrgemad muude tunnuste samaks jäädes. Võrreldes vastajatega, kes suhtlevad lähedaste ja sõpradega peaaegu iga päev on 2-4 korda kuus suhtlevatel vastajatel ligikaudu 2 aasta võrra kõrgem keskmine hinnang meeste keskea alguse osas, kui ülejäänud tunnuste väärtused on püsivad.

2018. aastal on naiste vanuse kohta antud hinnangute puhul statistiliselt olulised tegurid vastaja sugu ja vanus. Teiste tunnuste samaks jäädes on meeste keskmine hinnang 2 aasta võrra kõrgem naiste poolt antud keskmisest hinnangust. Aasta vanust kasvatab keskmist hinnangut 0,05 aastat kui muude tunnuste väärtused ei muutu.

Meeste vanuse kohta antud keskmisi vanushinnanguid keskea alguse vanuse osas 2018. aastal mõjutavad statistiliselt olulisel määral vastaja sugu, haridus ja vanus. Meessoost vastajatel on naissoost vastajatega võrreldes ligikaudu 1,6 aasta võrra kõrgem keskmine hinnang muude tunnuste samaks jäädes. Ühe aasta vanuse lisandumine kasvatab kõrgema hinnangut 0,04 aasta võrra muude tunnuste samaks jäädes. Teiste tunnuste samaks jäädes on põhihariduse või vähema haridusega vastajate keskmised hinnangud 1,5 aasta võrra madalamad kõrghariidusega vastajate keskmistest hinnangutest.

3.2.2 Vanaduse alguse vanuse kohta antavaid hinnanguid mõjutavad tegurid

2006. aastal naiste kohta antud vanaduse alguse vanuse hinnanguid mõjutavad statistiliselt olulisel määral vastaja sugu, haridus ja tuleviku planeerimine (tabel 11). Meeste antud keskmised hinnangud vanaduse alguse kohta on naiste poolt antud keskmistest hinnangutest 2,9 aasta võrra madalamad muude tunnuste samaks jäädes. Vastaja vanusele lisanduv aasta kasvatab teiste tunnuste samaks jäädes keskmist hinnangut 0,09 aasta võrra. Vastajatel, kes planeerivad tulevikku, on ligikaudu 2,1 aasta võrra kõrgem keskmine hinnang võrreldes vastajatega, kes võtavad iga päeva nii nagu see tuleb, kui ülejäänud tunnuste väärtused on püsival tasemel.

Meeste vanuse kohta antud vanaduse alguse vanuse hinnanguid 2006. aastal mõjutavad statistiliselt olulisel määral vastaja sugu, majanduslik toimetulek, suhtlemine, eluga rahulolu ja vanus.

Tabel 11. Vanaduse alguse vanuse kohta antavaid hinnanguid mõjutavad tegurid.

Vanaduse alguse vanuse hinnanguid mõjutavad tegurid	2006				2018			
	Naiste kohta		Meeste kohta		Naiste kohta		Meeste kohta	
	B	Usaldusvahemik 95%	B	Usaldusvahemik 95%	B	Usaldusvahemik 95%	B	Usaldusvahemik 95%
Konstant	56,9***		61,1		60,3***		61,0	
Mees ¹	-2,92***	-4,18...-1,66	-1,59**	-2,75...-0,43	-2,81***	-4,07...-1,55	-0,63	-1,76...-0,50
Põhiharidus või vähem ²	0,21	-1,59...2,01	-0,95	-2,71...0,82	-0,60	-2,60...1,40	-2,65**	-4,42...-0,89
Keskharidus ²	1,07	-0,38...2,53	-0,94	-2,32...0,44	-1,42	-2,87...0,04	-0,90	-2,20...0,40
Töötav ³	1,21	-0,55...2,97	0,69	-1,01...2,40	0,78	-1,10...2,65	-0,82	-2,52...0,88
Pensionil ³	1,84	-0,94...4,63	0,41	-2,23...3,05	-0,95	-3,70...1,80	-0,48	-3,00...2,04
Majanduslikult saab hakkama ⁴	-0,05	-1,45...1,35	-1,45*	-2,76...-0,13	-0,09	-1,66...1,49	0,71	-0,70...2,13
Tervis hea ⁵	1,26	-0,17...2,69	0,44	-0,97...1,85	1,48***	1,03...3,92	0,91	-0,42...2,24
Suhtlemine kord kuus või vähem ⁶	0,87	-0,80...2,54	1,70*	0,13...3,27	-0,21	-1,94...1,52	0,83	-0,73...2,40
Suhtlemine 2-4 korda kuus ⁶	0,21	-1,21...1,63	1,53*	0,20...2,86	0,56	-1,03...2,14	1,32	-0,12...2,74
Ei ole eluga rahul ⁷	0,55	-1,39...2,48	-2,21*	-3,92...-0,49	-0,93	-3,45...1,59	-0,38	-2,56...1,81
Keskmiselt eluga rahul ⁷	0,22	-1,18...1,62	0,24	-1,08...1,56	-0,07	-1,45...1,30	-0,18	-1,40...1,04
Planeerib tulevikku ⁸	2,09*	0,46...3,73	0,10	-1,33...1,53	0,11	-1,55...1,77	0,32	-1,17...1,81
Planeerib tulevikku vahetevahel ⁸	1,49	-0,08...3,06	0,21	-1,27...1,69	-0,27	-1,88...1,33	0,07	-1,44...1,57
Vanus	0,09***	0,04...0,15	0,10***	0,05...0,15	0,14***	0,09...0,19	0,10***	0,05...0,15
Vastajate arv	613		610		829		791	

Märkused. Statistiliselt olulised *p=<0,05; **p=<0,01; ***p=<0,001. B – regressioonikordaja. Taustakategooria¹: Naine. Taustakategooria²: Kõrgharidus. Taustakategooria³: Ei tööta ega ole pensionil. Taustakategooria⁴: Majanduslikult raske hakkama saada. Taustakategooria⁵: Tervis rahuldav. Taustakategooria⁶: Suhtlemine peaaegu iga päev. Taustakategooria⁷: Eluga rahul. Taustakategooria⁸: Võtab iga päeva nii nagu see tuleb.

Meeste keskmised hinnangud on 1,6 aasta võrra kõrgemad võrreldes naiste poolt antud keskmiste hinnangutega teiste tunnuste samaks jäädes. Majanduslikult hakkama saavate vastajate keskmised hinnangud meeste vanaduse alguse osas on 1,5 aasta võrra madalamad majanduslike raskustega vastajate keskmiste hinnangutega võrreldes, kui teised tunnused on samade väärtustega. Aasta vanust kasvatatab teiste tunnuste samaks jäädes keskmist hinnangut 0,1 aasta võrra. Vastajatel kes suhtlevad sõprade ja lähedastega kord kuus või harvemini, on 1,7 aasta võrra ja vastajatel, kes suhtlevad 2-4 korda kuus 1,5 aasta võrra madalamad keskmised hinnangud, kui peaaegu iga päev suhtlevatel vastajatel, kui muud tunnused on samad. Vastajatel, kes ei ole oma eluga rahul, on 2,2 aasta võrra madalam keskmine hinnang võrreldes oma eluga rahul olevate vastajate keskmise hinnanguga, kui muud tunnused jäävad samaks.

2018. aastal naiste vanuse kohta antud hinnanguid statistiliselt oluliselt mõjutavad tegurid on vastaja sugu, tervis ja vanus. Meeste keskmine hinnang on 2,8 aasta võrra madalam, võrreldes naiste poolt antud keskmise hinnanguga, kui muude tunnuste väärtused on püsivad. Aasta vanust kasvatab teiste tunnuste samaks jäädes keskmist hinnangut 0,1 aasta võrra. Hea tervisega vastajate puhul on keskmine hinnang kõrgem 1,5 aasta võrra, võrreldes rahuldava tervisega vastajate keskmise hinnanguga, kui ülejäänud tunnuste väärtused on püsivad.

Meeste vanuse kohta antud vanaduse alguse hinnanguid 2018. aastal mõjutavad statistiliselt olulisel määral vastaja haridus ja vanus. Aasta vanust kasvatab teiste tunnuste samaks jäädes keskmist hinnangut 0,1 aasta võrra. Põhihariduse või madalama haridusega vastajate keskmised hinnangud on 2,7 aasta võrra madalamad kõrgharidusega vastajate keskmistest hinnangutest, kui ülejäänud tunnuste väärtused on püsivad.

3.2.3 Töötamise lõpetamise vanuse kohta antavaid hinnanguid mõjutavad tegurid

2006. aastal naiste kohta antud hinnanguid 20 tundi nädalas ja kauem töötamise vanuse osas statistiliselt olulisel määral mõjutavad tegurid on vastaja sugu, tegevus, majanduslik toimetulek, tervis ja oma elu planeerimine (tabel 12). Meeste poolt antud keskmine hinnang on 1,7 aasta võrra madalamad naiste poolt antud keskmisest hinnangust 20 tundi ja rohkem töötamise vanuse osas, kui teised tunnused on samad. Vastajatel, kes planeerivad oma tulevikku on 1,7-1,9 aasta võrra kõrgem keskmine hinnang võrreldes vastajatega, kes võtavad iga päeva nii, nagu see tuleb, kui ülejäänud tunnuste väärtused on püsival tasemel. Majanduslikult hakkama saavate vastajate keskmine hinnang on 1,9 aasta võrra kõrgem majandusliku raskustega vastajate keskmisest hinnangust muude tunnuste samaks jäädes. Hea tervisega vastajate keskmine hinnang on ligikaudu 2,2 aasta võrra kõrgem rahuldava tervisega vastajate keskmisest hinnangust töötamise lõpetamise vanuse osas muude tunnuste väärtuste samaks jäädes. Pensionil vastajate keskmine hinnang on 3,4 aasta võrra kõrgemad muu tegevusega vastajate keskmisest hinnangust, kui teised tunnused on samade väärtustega.

Meeste vanuse kohta antud hinnanguid 2006. aastal oluliselt mõjutanud tunnused on vastaja vanus ja suhtlemine lähedaste ja sõpradega. Teiste tunnuste samaks jäädes kasvatab aasta vanust keskmist hinnangut 0,09 aasta võrra. Vastajatel, kes suhtlevad lähedaste ja sõpradega kord kuus või vähem, on 1,6 aasta võrra kõrgem hinnang, võrreldes peaaegu iga päev sõprade ja lähedastega suhtlevate vastajate keskmise hinnanguga teiste tunnuste samaks jäädes.

2018. aastal naiste kohta antud hinnanguid 20 tundi ja rohkem töötamise lõpetamise vanuse kohta mõjutavad statistiliselt olulisel määral vastaja sugu ja haridus. Teiste tunnuste samaks jäädes on meeste poolt antud keskmine hinnang 2 aasta võrra madalam naiste poolt antud hinnaguga võrreldes. 20 tundi ja rohkem nädalas töötamise lõpetamise vanuse kohta antud hinnang on kõrgharidusega vastajatel 2,5-3,4 aasta võrra kõrgem põhihariduse ja madalama haridusega vastajate keskmise hinnaguga võrreldes, kui teised tunnused on samade väärtustega.

Tabel 12. Töötamise lõpetamise vanuse kohta antavaid hinnanguid mõjutavad tegurid

Töötamise lõpetamise vanuse hinnanguid mõjutavad tegurid	2006				2018			
	Naiste kohta		Meeste kohta		Naiste kohta		Meeste kohta	
	B	Usaldusvahemik 95%	B	Usaldusvahemik 95%	B	Usaldusvahemik 95%	B	Usaldusvahemik 95%
Konstant	54,5***		60,4		64,8***		61,2***	
Mees¹	-1,73**	-3,00...-0,47	-0,81	-1,93...0,31	-2,04***	-3,20...-0,88	-0,90	-1,99...0,19
Põhiharidus või vähem²	-1,46	-3,28...0,37	-1,42	-3,12...0,28	-3,39***	-5,25...-1,53	-3,20***	-4,90...-1,51
Keskharidus²	-0,68	-2,14...0,77	-0,80	-2,14...0,54	-2,52***	-3,86...-1,19	-1,92**	-3,17...-0,67
Töötav³	1,49	-0,39...3,38	-0,50	-2,17...1,18	-1,03	-2,74...0,68	0,42	-1,20...2,03
Pensionil³	3,42*	0,52...6,32	-1,14	-3,68...1,40	-1,09	-3,61...1,42	1,75	-0,65...4,16
Majanduslikult saab hakkama⁴	1,91**	0,49...3,32	-0,15	-1,39...1,09	0,23	-1,20...1,66	1,61*	0,27...2,96
Tervis hea⁵	2,15**	0,72...3,58	0,54	-0,81...1,89	0,76	-0,58...2,10	1,80**	0,54...3,07
Suhtlemine kord kuus või vähem⁶	0,20	-1,49...1,90	1,60*	0,08...3,12	-0,51	-2,08...1,06	0,64	0,82...2,11
Suhtlemine 2-4 korda kuus⁶	0,50	-0,93...1,94	1,03	-0,28...2,34	-0,57	-2,01...0,88	-0,10	-1,45...1,26
Ei ole eluga rahul⁷	-0,50	-2,47...1,47	-1,58	-3,30...0,13	-1,43	-3,70...0,83	0,33	-1,71...2,37
Keskmiselt eluga rahul⁷	-0,24	-1,64...1,17	-0,47	-1,72...0,79	-0,23	-1,49...1,04	0,64	-0,52...1,81
Planeerib tulevikku⁸	1,91*	0,23...3,59	0,23	-1,17...1,63	-0,14	-1,67...1,38	0,35	-1,07...1,76
Planeerib tulevikku vahetevahel⁸	1,71*	0,12...3,29	1,30	-0,12...2,71	-1,14	-2,62...0,34	-0,36	-1,77...1,05
Vanus	0,05	-0,00...0,11	0,09***	0,04...0,14	0,03	-0,02...0,07	0,04	-0,00...0,09
Vastajate arv	520		509		842		768	

Märkused. Statistiliselt olulised * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$. B – regressioonikordaja. Taustakategooria¹: Naine. Taustakategooria²: Kõrgharidus. Taustakategooria³: Ei tööta ega ole pensionil. Taustakategooria⁴: Majanduslikult raske hakkama saada. Taustakategooria⁵: Tervis rahuldav. Taustakategooria⁶: Suhtlemine peagu iga päev. Taustakategooria⁷: Eluga rahul. Taustakategooria⁸: Võtab iga päeva nii nagu see tuleb.

Meeste vanuse kohta antud hinnanguid 20 tundi ja rohkem töötamise lõpetamise vanuse kohta mõjutavad statistiliselt olulisel määral vastaja haridus, majanduslik toimetulek ja tervis. Teiste tunnuste väärtuste samaks jäädes on põhihariduse või madalama haridusega vastajate keskmine hinnang 3,2 aasta võrra ja keskharidusega vastajate keskmine hinnang 1,9 aasta võrra madalam kui kõrgharidusega vastajate keskmine hinnang 20 tundi ja rohkem töötamise lõpetamise vanuse kohta. Majanduslikult hakkama saavate vastajate keskmine hinnang on 1,6 aasta võrra kõrgem majanduslike raskustega vastajate keskmise hinnaguga võrreldes, kui muud tunnused jäävad samaks. Hea tervis kasvatab teiste tunnuste samaks jäädes keskmist hinnangut 1,8 aasta

võrra võrreldes rahuldava tervisega vastajate keskmise hinnanguga kui ülejäänud tunnuste väärtused ei muutu.

3.2.4 Pensionile jäämise vanuse kohta antavaid hinnanguid mõjutavad tegurid

2006. aastal naiste kohta antud ideaalse pensionile jäämise vanuse hinnangute statistiliselt olulised mõjutegurid on vastaja haridus, majanduslik toimetulek ja tervis (tabel 13). Keskharidusega vastajate keskmine hinnang on 1,3 aasta võrra madalam ideaalse pensionile jäämise vanuse kohta võrreldes kõrgharidusega vastajate keskmise hinnanguga, kui muud tunnused jäävad samaks. Majanduslikult hakkama saavate vastajate puhul on keskmine hinnang 1,7 aasta võrra kõrgem võrreldes majanduslike raskustega vastajate keskmise hinnanguga, kui ülejäänud tunnused ei muutu. Hea tervis kasvatab teiste tunnuste samaks jäädes keskmist hinnangut ligikaudu 1,9 aasta võrra võrreldes rahuldava tervisega vastajate keskmise hinnanguga kui teised tunnused on samad.

Meeste kohta antud ideaalse pensionile jäämise vanuse hinnanguid mõjutavad 2006. aastal statistiliselt olulisel määral vastaja sugu, vanus, haridus ja tervis. Meessoost vastajate keskmine hinnang on 1 aasta võrra madalam naissoost vastajate poolt antud keskmise hinnanguga võrreldes, kui teised tunnused jäävad samaks. Keskharidusega vastajate keskmine hinnang on 1 aasta võrra madalam kõrgharidusega vastajate keskmisest hinnangust tunnuste samaks jäädes. Aasta vanust kasvatab muude tunnuste samaks jäädes pensionile jäämise vanuse keskmist hinnangut 0,04 aasta võrra. Hea tervisega vastajate keskmine hinnang on ligikaudu 1,3 aasta võrra kõrgem võrreldes rahuldava tervisega vastajate keskmise hinnanguga, kui muud tunnused püsivad muutumatuna. Vastajatel, kes ei ole oma eluga rahul, on ligikaudu 1,1 aasta võrra madalam keskmine hinnang võrreldes eluga rahul olevate vastajate keskmise hinnanguga ideaalse pensionile jäämise vanuse kohta, kui muud tunnused püsivad samade väärtustega.

2018. aastal naiste kohta antud ideaalse pensionile jäämise vanuse hinnanguid mõjutavad statistiliselt olulisel määral vastaja haridus, majanduslik toimetulek, tervis ja suhtlemine lähedaste ja sõpradega. Põhihariduse või vähema haridusega vastajatel on 3 aasta võrra ja keskharidusega vastajatel on 2 aasta võrra madalam keskmine hinnang võrreldes kõrgharidusega vastajatega, kui muud tunnused on samade väärtustega. Majanduslikult hakkama saavate vastajate keskmine hinnang on 1,3 aasta võrra kõrgem, võrreldes majanduslike raskustega vastajate keskmise hinnanguga, kui teised tunnused on püsivate väärtustega. Hea tervisega vastajate keskmine hinnang on ligikaudu 1,1 aasta võrra kõrgem võrreldes rahuldava tervisega vastajate keskmise hinnanguga ideaalse pensionile jäämise vanuse kohta, kui muud tunnused on samad. Vastajatel kes suhtlevad kord kuus või vähem

lähedaste ja sõpradega, on 1,4 aasta võrra madalam keskmine hinnang võrreldes vastajatega kes suhtlevad sõprade ja lähedastega peaaegu iga päev, kui ülejäänud tunnuste väärtused on püsival tasemel.

Tabel 13. Pensionile jäämise vanuse kohta antavaid hinnanguid mõjutavad tegurid.

Pensionile jäämise vanuse hinnanguid mõjutavad tegurid.	2006				2018			
	Naiste kohta		Meeste kohta		Naiste kohta		Meeste kohta	
	B	Usaldusvahemik 95%	B	Usaldusvahemik 95%	B	Usaldusvahemik 95%	B	Usaldusvahemik 95%
Konstant	57,6		60,7***		62,6***		62,7***	
Mees¹	-0,40	-1,15...0,35	-1,01**	-1,68...-0,45	-0,70	-1,47...0,07	-1,50***	-2,28...-0,73
Põhiharidus või vähem²	-0,99	-2,07...0,10	-0,71	-1,71...0,29	-3,06***	-4,28...-1,85	-2,11***	-3,32...-0,91
Keskharidus²	-1,33**	-2,20...-0,46	-1,03**	-1,83...-0,24	-1,98***	-2,87...-1,08	-2,47***	-3,36...-1,57
Töötav³	-0,54	-1,62...0,54	-0,91	-1,91...0,10	-0,35	-1,48...0,79	-0,19	-1,36...0,99
Pensionil³	1,14	-0,52...2,80	-0,59	-2,10...0,93	1,45	-0,19...3,09	-0,01	-1,75...1,73
Majanduslikult saab hakkama⁴	1,74***	0,92...2,57	0,50	-0,25...2,05	1,30**	0,35...2,25	0,92	-0,05...1,89
Tervis hea⁵	1,88***	1,02...2,74	1,25**	0,45...2,05	1,09*	0,21...1,97	0,61	-0,30...1,53
Suhtlemine kord kuus või vähem⁶	0,93	-0,03...1,90	0,14	-0,75...1,03	-1,35*	-2,40...-0,30	-0,31	-1,38...0,76
Suhtlemine 2-4 korda kuus⁶	0,59	-0,27...1,44	0,04	-0,73...0,81	-0,59	-1,57...0,38	-1,50**	-2,49...-0,52
Ei ole eluga rahul⁷	-0,07	-1,21...1,07	-1,05*	-2,03...-0,07	-0,39	-1,93...1,15	-0,86	-2,34...0,63
Keskmiselt eluga rahul⁷	-0,28	-1,11...0,55	-0,32	-1,06...0,43	0,32	-0,53...1,16	-0,07	-0,90...0,76
Planeerib tulevikku⁸	-0,66	-1,63...0,32	0,15	-0,67...0,97	-0,47	-1,47...0,54	0,39	-0,62...1,39
Planeerib tulevikku vahetevahel⁸	-0,36	-1,28...0,56	-0,15	-1,00...0,69	-0,30	-1,28...0,69	-0,19	-1,20...0,82
Vanus	-0,01	-0,05...0,02	0,04**	0,01...0,07	-0,02	-0,05...0,01	0,05**	0,01...0,08
Vastajate arv	596		583		853		800	

Märkused. Statistiliselt olulised *p=<0,05; **p=<0,01; ***p=<0,001. B – regressioonikordaja. Taustakategooria¹: Naine. Taustakategooria²: Kõrgharidus. Taustakategooria³: Ei tööta ega ole pensionil. Taustakategooria⁴: Majanduslikult raske hakkama saada. Taustakategooria⁵: Tervis rahuldav. Taustakategooria⁶: Suhtlemine peaaegu iga päev. Taustakategooria⁷: Eluga rahul. Taustakategooria⁸: Võtab iga päeva nii nagu see tuleb.

Meeste vanuse kohta antud ideaalse pensionile jäämise vanuse hinnanguid 2018. aastal mõjutavad statistiliselt olulisel määral vastaja sugu, haridus, vanus ja suhtlemine. Meeste antud keskmine hinnang on 1,5 aasta võrra madalam võrreldes naiste poolt antud keskmise hinnanguga kui teised tunnused ei muutu. Põhihariduse või vähema haridusega vastajatel on 2,1 aasta võrra ja keskharidusega vastajatel 2,5 aasta võrra madalam keskmine hinnang võrreldes kõrgharidusega vastajate keskmise hinnanguga ideaalse pensionile jäämise vanuse kohta, kui muud tunnused on samade väärtustega. Vastajatel, kes suhtlevad 2-4 korda kuus lähedaste ja sõpradega, on 1,5 aasta võrra madalam keskmine hinnang võrreldes vastajatega, kes suhtlevad sõprade ja lähedastega peaaegu iga päev, kui muud tunnused on samad. Aasta vanust kasvatab teiste tunnuste samaks jäädes ideaalse pensionile jäämise vanuse keskmist hinnangut 0,05 aasta võrra.

4 Arutelu

Käesoleva magistratöö eesmärk on anda ülevaade teguritest, mis seonduvad elusündmuste ajastamise vanuse kohta antud kõrgemate hinnangutega keskea ja vanaduse alguse ning töötamise lõpetamise ja pensionile jäämise osas. Käesolevas peatükis esitletakse peamisi tulemusi ja võrreldakse neid varasemate uuringutulemustega.

4.1 Naiste ja meeste kohta antud hinnangud soolises lõikes

Käesoleva uurimuse andmete põhjal võib väita, et naiste arvamused erinevate eluetappide alguse vanuse kohta on meeste pakutud vanustest kõrgemad ja sugu on vanusehinnanguid prognoosiva tunnuseks suure mõjuga. Keskea ja vanaduse alguse vanuse hindamisel on vastaja sugu statistiliselt oluline ja naised annavad meestega võrreldes kõrgemaid vanusehinnanguid mõlemal aastal (2006 ja 2018).

Pensioniea alguse vanuse ja töötamise lõpetamise vanuse puhul on statistiliselt oluline erinevus naiste poolt meeste vanuse kohta antud hinnangutes mõlemal aastal. Naiste hinnangul on ideaalne pensionile jäämise vanus meeste puhul oluliselt hilisemas eas kui naiste puhul. Samuti on mehed naiste hinnangul 20 tundi nädalas ja rohkem töötamiseks liiga vanad hilisemas eas kui naised mõlemal aastal.

Varasemate uuringute põhjal toovad Barrett ja von Rohr (2008) välja, kuidas naised teatavad meestega võrreldes mõlemast soost inimeste hilisemast „vanaduse“ algusest. Sarnaselt on käesolevas uurimuses naiste poolt antud vanused vanaduse alguse kohta meeste vanusehinnangutest kõrgemad. Naistel on meestega võrreldes pikem elukaar ja see võib kujundada naiste poolt antavaid elusündmuste ajastamise vanuseid. Nagu märgivad Charles ja Carstensen (2010), mõjutab inimese eesmärke ajahorisontide teadvustamine ja pikema oodatava eluea tõttu seavad naised elusündmuste ajastamise vanused meestega võrreldes hilisemale ajajoonele.

Antud töös nähtub, et aastatel 2006 ja 2018 on meeste arvates naiste vanaduse algus meeste omast varasem. Barrett ja von Rohr (2008) uurimuse kohaselt näevad nii mehed kui ka naised "vanaduse" saabumist naiste jaoks nooremas eas kui meeste puhul. Käesolevas uurimuses on keskmiste vanusehinnangute kohaselt 2006. aastal naiste arvates naiste vanaduse algus meestega võrreldes 0,2 aastat varem, samas 2018. aastal näevad naised naiste vanaduse algust meeste omast 1,4 aastat hiljem algavana. Uuringute tulemused viitavad sellele, vanemate inimeste suhtes negatiivseid ettekujutusi saab vähendada, kui näha neid positiivses kontekstis (Kite et al., 2005). Samuti on suhtumine, mille kohaselt naised samastakse omadustega, mida

vanus ei paranda (Sontag,1972), muutumises. Vanemaealised on ühiskonda rohkem kaasatud ja üha enam väärtustatakse erinevas eas inimeste panust ning see võib avaldada mõju eelkõige naiste hinnangutele.

4.2 Naiste ja meeste kohta antud hinnangud vanuserühmade lõikes

Nooremate vastajate hinnangud naiste vanuse kohta on keskea ja vanaduse alguse vanuse osas vanemate vastajate keskmistest hinnangutest madalamad mõlemal aastal. Keskea ja vanaduse alguse osas antavad vanushinnangud naiste vanuse kohta on 15-25 aastastel vastajatel madalamad võrreldes 36 aastaste ja vanemate vastajate keskmiste vanushinnangutega. Meeste vanuse kohta antavad hinnangud on noorima vanuserühma puhul oluliselt madalamad vanaduse alguse vanuse osas. Kõrgeimad keskmised vanusehinnangud on 76 aastate ja vanemate vanuserühmal. Varasemate uuringute kohaselt juhinduvad inimesed eesootavate olukordade suhtes üldistest arusaamadest ja ettekujutustest (Trope & Liberman, 2010). Hagestad ja Uhlenberg (2005) märgivad, et vanusega seotuna näivad erinevused võivad olla mineviku sotsialiseerumise tulemus, seega antud töös ilmnevad hinnangute lahknevused võivad tuleneda inimeste varasematest kogemustest. Vanemad inimesed, nagu näitavad uuringud, nihutavad eluetappide üleminekute ajastamise hilisemasse vanusesse (Chopik et al., 2018), mistõttu on nende antud vanushinnangud noorematega võrreldes kõrgemad. Hinnangute kujunemist mõjutavad varasemad kokkupuuted ja kogemused erinevas vanuses inimestega, seega on ka nooremate vastajate hinnanguid kujundanud nende väiksemad elukogemused.

Töötamise lõpetamise vanuse osas on 2006. aastal nooremad vastajate keskmised hinnangud madalamad võrreldes vanemad vastajate keskmiste hinnangutega ja suurimad erinevused on hinnangutes meeste vanuse kohta. 2018. aastal antud keskmised hinnangud 20 tundi ja rohkem nädalas töötamise vanuse osas naiste ja meeste kohta ei erine vanuserühmade lõikes .

Naiste kohta antud pensionile jäämise vanuse hinnangud on 2018. aastal, võrreldes 2006. aastal antud keskmiste hinnangutega, tõusnud kõigil vanuserühmadel. Naiste pensionile jäämise vanuse hinnangute mõjutajaks võib pidada naiste ametliku pensioniea tõusu. 2016. aastaks tõusis nii naiste kui ka meeste pensioniiga 63 aastani (Unt et al., 2016) ja 2017 aastast alates jõustus järgmine pensioniea tõus, mille tulemusena pensioniiga tõusis järk-järgult 65 eluaastani (Sotsiaalministeerium, 2021).

Pensionile siirdumise vanuse puhul annavad vanemad vastajad noorematega võrreldes naiste kohta madalamaid keskmisi hinnanguid. Varasemate uurimuste põhjal on üheks peamiseks

teguriks, mis julgustab inimesi oma töökarjääri pikendama ning tööturult taandumist edasi lükkama, tööga rahulolu (Philips, 2016). Samas on pensionile siirdumise aeg seotud ametliku pensionieaga ja pensionile mineku otsuste kujunemisel on oluline sotsiaalne kontekst, kus pensionile siirdumist soodustab pensionisüsteem ja lähedaste sarnane käitumine (Parts, 2019). Nooremate vastajate vanushinnangud põhinevad eesootaval ebamäärasel tulevikul ja nende hinnangud, erinevalt vanemate vastajate hinnangutest, on vähem mõjutatud pensionisüsteemi struktuurist.

4.3 Naiste ja meeste kohta antud hinnangud sotsiaaldemograafiliste tunnuste lõikes

Naiste vanuse kohta antud hinnangutes on keskea ja vanaduse alguse ning töötamise lõpetamise vanuse puhul oluline vastaja sugu ning mehed annavad naistega võrreldes oluliselt madalamaid hinnanguid mõlemal aastal. Meeste vanuse kohta antud hinnangute puhul on sugu mõlemal aastal oluline mõjutaja keskea alguse vanuse ja pensionile jäämise vanuse hindamisel. 2006. aastal on sugu oluline meeste vanaduse alguse vanuse hinnangutes ja meeste poolt antud keskmised hinnangud on võrreldes naiste poolt antud keskmiste hinnangutega madalamad. Varasemate uuringute põhjal saab öelda, et sool on oluline roll vanusega seotud uskumuste ja praktikate kujundamisel (McConatha et al., 2003) ja hoiakud vananemise suhtes põhinevad rohkem sotsiaalsel hinnangul kui bioloogilisel arengul (Sontag, 1972). On leitud, et käitumise ja käitumuslike kavatsuste hindamisel soosib topeltstandard ühiskonnas mehi (Kite et al., 2005). Samas ei erine mehed ja naised Steverink'i jt (2001) sõnul vananemise kui füüsilise allakäigu osas, mehed paraku kipuvad tundma vananemise tõttu suuremat sotsiaalset kaotust.

Vastaja vanuse lisandumisega kaasnevad naiste vanuse kohta antud kõrgemad hinnangud mõlemal aastal keskea alguse vanuse puhul ja 2018. aastal vanaduse alguse vanuse puhul. Meeste vanuse kohta antud hinnangutele avaldab vanuse lisandumine mõju mõlemal aastal keskea ja vanaduse alguse vanuse ning töötamise lõpetamise vanuse hindamisel. Töötamise lõpetamise vanusele on meeste kohta antud hinnangute puhul vastaja vanusel mõju 2006. aastal.

Nooreks ja vanaks pidamine on seotud vastaja enda vanusega, märgib Kade (2012), kusjuures vanemad inimesed paigutavad vanaks saamise alguse hilisemasse vanusesse kui nooremaealised. Vanuse lisandudes suureneb tõenäosus anda kõrgem keskmine hinnang nii keskea kui ka vanaduse alguse kohta, sealjuures mõjutab vanus olulisemalt vanaduse alguse hinnangut. Carstensen'i (2006) kohaselt on järelejäanud aja subjektiivsel tajumisel mõju

muuhulgas inimese tunnetusele ja emotsioonidele. Nielsen jt (2008) märgivad, kuidas vanemad inimesed kogevad vähem negatiivseid emotsioone. Aastatega lisanduv elukogemus aitab vanematel inimestel noorematest paremini ette näha muutusi ja seetõttu võib olla ka nende nägemus vanadusest positiivsem. Nooremad inimesed näevad kõrgemas vanuses eelkõige negatiivset ning pakuvad selle tõttu madalamaid hinnanguid keskea ja vanaduse alguse osas. Barnett ja Adams (2018) on toonud välja teadmiste ja kontaktide positiivse mõju noorte suhtumisele vanemasse täiskasvanud elanikkonda, seega võib nooremate madalamate hinnangute põhjused olla kokkupuudete ja kogemuste vähesuses seoses vanemate inimestega. Sarnaselt on Kade (2012) oma töös viidanud vanuserühmade eraldatuse takistavale mõjule, mis vähendab põlvkondadevahelisi kontakte ja ei soodustada mõistmist ja positiivset suhtumist.

Hariduse puhul annavad naiste vanuse kohta kõrgharidusega vastajad kõrgemad hinnangud 2006. aastal vanaduse alguse vanuse ja 2018. aastal töötamise lõpetamise vanuse kohta. Mõlemal aastal on naiste vanuse kohta antud keskmised hinnangud kõrgharidusega vastajatel kõrgemad pensionile jäämise vanuse puhul. Meeste vanuse kohta annavad kõrgharidusega vastajad kõrgema hinnangu mõlemal aastal keskea alguse vanuse ja pensionile jäämise vanuse puhul. 2018. aastal annavad kõrgharidusega vastajad kõrgemad hinnangud meeste kohta vanaduse alguse ja töötamise lõpetamise vanuse puhul. Hariduse lisandumine parandab igas eas inimeste töövõimalusi ja laiendab perspektiive. Eestis on vanemaealiste töötamine tähelepanuväärselt kõrge, samas on vanemaealiste hõive tugevas seoses haridustasemega ja suurem on tööhõive määr kõrgema haridusega inimeste hulgas (Kask, 2014; Leppik et al., 2018). Kuigi vanaks saamine seostub inimeste jaoks aktiivse töötamise lõpetamisega (Kade, 2012) on kõrgema haridusega inimeste tööelu on pikem. Antud töös ilmneb, et kõrgema haridusega inimeste antud hinnangud vanaduse alguse osas on hilisemad, võrreldes madalama haridusega inimeste antud hinnangutega.

Hea tervisega vastajate hinnangud 2018. aastal on naiste vanaduse alguse vanuse ja pensionile jäämise vanuse osas kõrgemad võrreldes rahuldava tervisega vastajate hinnanguga. 2006. aastal mõjutab hea tervis naiste vanuse kohta antavaid kõrgemaid hinnanguid töötamise lõpetamise ja pensionile jäämise vanuse puhul. Meeste töötamise lõpetamise vanus on hea tervisega vastajate hinnangul kõrgem 2018. aastal ja pensionile jäämise vanus 2006. aastal.

Uuringute kohaselt lõpetavad riigi poolt kehtestatud pensioniea saabudes töötamise eelkõige need inimesed, kellel on halb tervis ja kelle rahulolu tööga on madal (Kask, 2014; Unt et al., 2006). Nagu märgib Chasteen (2000), on vanemate täiskasvanute jaoks kehv füüsiline tervis ja

iseseisvuse kaotus kõige olulisemad hirmud, mis neil enda tuleviku suhtes on. Seega halva terviseiga vastajate jaoks algavad keskiga ja vanadus pigem varasemas eas. Erinevalt meestest on naiste vananemise puhul oluline füüsiline väljanägemine ja naised on meestest rohkem mures vanusega seotud muutuste pärast oma füüsilises välimuses (McConatha et al., 2003), mis võib seletada ka tervise olulisust eelkõige naistele hinnangute andmisel.

Pensionil olevad vastajad annavad 2006. aastal naiste pensionile jäämise vanuse osas oluliselt kõrgemad hinnangud võrreldes muu tegevusega vastajatega. Meeste keskea vanuse alguse hinnangud on töötavatel vastajatel 2006. aastal kõrgemad muu tegevusega vastajate hinnangutest. On leitud, et kõrgemal ametlikul pensioniea piiril võib olla vanemaealiste töötajate jaoks positiivne mõju, kuna hilisem pensionile minek viitab üldiselt inimeste võimekusele tööd teha kuni kõrge vanuseni (Mulders, 2019). Antud tööst nähtub, kuidas töötavad ja pensionil vastajad annavad 2006. aastal kõrgemaid töötamise lõpetamise hinnanguid. Kui pensionil vastajad annavad pensionile jäämise vanuse puhul kõrgema hinnangu, võib selle põhjenduseks tuua soovi säilitada senine sotsiaalne roll. Vaatamata võimalusele pensionieas edasi tööl käia, on ametliku pensioniea saabumine siiski oluline etapp elus ja sotsiaalse rolli muutumine.

Majanduslikult hästi hakkama saavad vastajad annavad kõrgema hinnangu naiste pensionile jäämise vanuse kohta mõlemal aastal. 2006. aastal on majanduslikult hästi hakkama saavatel vastajatel kõrgemad keskmised hinnangud naiste töötamise lõpetamise vanuse osas. Meeste vanuse kohta on kõrgemad hinnangud majanduslikult hakkama saavatel vastajatel 2018. aastal antud töötamise lõpetamise vanuse kohta. Meeste vanadus algab majanduslike raskustega vastajate arvates 2006. aastal hilisemas vanuses võrreldes majanduslikult hakkama saavate vastajatega.

Majanduslik kindlustunne soodustab positiivsemat vaadet tuleviku osas. Nagu märgivad Leppik jt (2018) on vanemaealiste materiaalse ilmajäetuse määr kõrgem kui noorematel ja töötamise jätkamist motiveerib soov säilitada varasemat elatustaset. Töötamise abil on võimalus säilitada harjumuspärane sissetulek ja majanduslik heaolu.

Sõprade ja lähedastega peaaegu iga päev suhtlevad vastajad annavad 2018. aastal naiste pensionile jäämise vanuse alguse kohta kõrgemaid hinnanguid võrreldes nendega, kes suhtlevad kord kuus või vähem. Meeste keskea ja vanaduse alguse vanuse ja töötamise lõpetamise vanuse kohta annavad 2006. aastal madalamaid hinnanguid peaaegu iga päev sõprade ja lähedastega suhtlevad vastajad võrreldes vastajatega, kes suhtlevad sõprade ja

lähedastega harvem. Meeste pensionile jäämise vanuse kohta antud hinnangud 2018. aastal on iga päev sõprade ja lähedastega suhtlevatel vastajatel madalamad kui 2-4 korda kuus sõprade ja lähedastega suhtlevatel vastajatel. Inimeste ootused pikaealisuse ja elu lõpu suhtes mõjutavad motivatsiooniprotsesse kogu täiskasvanueas ja on tugevalt seotud isikliku elukogemusega (Lang, 2000). Võimalused kohtuda ja suhelda erinevas vanuses inimestega annavad uusi kogemusi ja nagu märgivad Kite jt (2005), ei ole vananemine iseenesest see, mis tekitab negatiivseid ettekujutusi, vaid pigem rollid, mida vanemad täiskasvanud inimeste kujutlustes täidavad.

Oma eluga rahulolevad vastajad annavad 2006. aastal meeste vanaduse alguse ja pensionile jäämise vanuse kohta kõrgemaid hinnanguid võrreldes vastajatega, kes ei ole oma eluga rahul. Varasemates uuringutes on leitud, et eluga rahulolu ja positiivne enesehinnang võib pikendada oodatavat eluiga (Levy jt, 2002). Samuti on vananemisärevus seotud suurema surmahirmu ja madalama optimismiga (Barnett & Adams, 2018).

Naiste vanaduse alguse ja töötamise lõpetamise vanuse kohta annavad need, kes võtavad iga päeva nii nagu see tuleb 2006. aastal madalamaid hinnanguid võrreldes tulevikku planeerivate vastajatega. Individuaalsed erinevused on seotud sellega, kuidas inimesed ette kujutavad oma vananemist ning need erinevused kujundavad käitumise kaudu eluea pikkust (Westerhof et al., 2014). Inimeste valikud psühholoogiliselt kaugete olukordade suhtes lähtuvad sellest, milline on ettekujutus eesmärgist (Trope & Liberman, 2010), seega võivad tulevikku planeerivatel inimestel on eesootavate olukordade suhtes läbimõeldumad arvamused, mis ei juhindu vaid üldisest suhtumisest.

4.4 Naiste ja meeste kohta antud hinnanguid mõjutavad tegurid 2006. ja 2018. aastal

Keskea alguse vanuse puhul on naiste kohta antud hinnangutele mõlemal aastal oluline mõju vastaja sool ja vanusel. Mehed annavad madalama keskmise hinnangu naiste keskea alguse vanuse kohta võrreldes naiste keskmise hinnanguga. Vanuse lisandudes on keskmine hinnang naiste keskea vanuse osas kõrgem. Meeste keskea alguse vanuse kohta antud hinnanguid mõjutavad mõlemal aastal vastaja sugu, vanus ja haridus. Vastaja soost tulenev mõju keskmisele hinnangule on muutunud aastatega väiksemaks, 2006. aastal andsid mehed võrreldes naistega 2,7 aasta võrra madalama keskmise hinnangu meeste keskea vanuse kohta ning 2018. aastal on meeste hinnang 1,6 aasta võrra madalam naiste keskmise hinnanguga võrreldes. Hariduse puhul on kõrgharidusega vastajate hinnangud kõrgemad madalama

haridustasemega vastajate hinnangutega võrreldes ja vanuse lisandudes kasvab ka vanuse kohta antud keskmine hinnang.

Vanaduse alguse vanuse puhul on mõlemal aastal naiste kohta antud hinnanguid mõjutanud vastaja sugu ja vanus. Mehed annavad naiste vanuse kohta madalama keskmise hinnangu võrreldes naiste keskmise hinnanguga ja vanuse lisandudes on keskmine hinnang kõrgem. Meeste vanaduse alguse vanuse hinnangut mõjutab mõlemal aastal vastaja vanus ja aasta vanust tõstab keskmist hinnangut 0,1 aasta võrra.

Vanus ja sugu on ühed olulisemad mõõtmised sotsiaalses struktuuris, mille järgi on organiseeritud perekondlikud, haridus- ja ametialased institutsioonid (Settersten & Mayer, 1997). Settersten ja Mayer (1997) toovad ka välja kuidas ühiskonnas kehtivad normid näitavad ühiseid ootusi selle kohta millal teatud üleminekud "peaksid" või "ei peaks" toimuma. Sarnaselt viitab McConatha jt (2003) uurimistöö sellele, et vananemise ja vanadusega seotud kultuurilised normid ja väärtused mõjutavad inimeste arusaama vananemisest. Muutused ühiskonnas toimuvad ajapikku ning aastatega aset leidvate muutustega kohanemine võtab aega. Antud töö tulemustega seonduvalt saab öelda, et vananemist ja vanusega seotud muutusi meeste ja naiste vahel tajutakse erinevalt ning tajutavad soolised erinevused sõltuvad eluvaldkonnast, mille alusel mehi ja naisi hinnatakse (Kornadt et al., 2013).

Töötamise lõpetamise vanuse kohta antud hinnanguid mõjutab naiste vanuse hindamisel mõlemal aastal vastaja sugu, sealjuures on meeste poolt antud keskmised hinnangud madalamad võrreldes naiste poolt antud keskmiste hinnangutega. Meeste töötamise lõpetamise vanuse kohta antud hinnangute puhul ei ole aastate lõikes ühesuguseid mõjutajaid.

Pensionile jäämise vanuse puhul on naiste kohta antud hinnangutele mõlemal aastal mõju vastaja haridusel, majanduslikul toimetulekul ja tervisel. Kõrgema haridusega vastajate keskmised hinnangud naiste pensionile jäämise vanuse kohta on kõrgemad madalama haridusega vastajate keskmiste hinnangutega võrreldes ja keskmiste hinnangute vahe on muutunud 2018. aastal suuremaks võrreldes 2006. aastaga. Majanduslikult hästi hakkama saavad vastajad on kõrgema hinnanguga võrreldes raskesti hakkama saavate vastajatega naiste pensionile jäämise vanuse osas. Hea tervisega vastajad annavad naiste pensionile jäämise vanuse kohta mõlemal aastal kõrgema keskmise hinnangu rahuldava tervisega vastajate keskmise hinnanguga võrreldes.

Meeste pensionile jäämise vanusele on mõlemal aastal mõju vastaja sool, vanusel ja haridusel. Vastaja vanusele lisanduv aasta tõstab meeste pensionile jäämise vanuse keskmist hinnangut 0,05 aasta võrra. Mehed annavad võrreldes naistega meeste pensionile jäämise vanuse kohta madalama keskmise hinnangu mõlemal aastal. Hariduse tähtsus on meeste pensionile jäämise

vanuse hindamisel aastatega suurenenud ja kõrgharidusega vastajad annavad 2018. aastal 2,1-2,5 aasta võrra kõrgema keskmise hinnangu võrreldes madalama haridustasemega vastajatega. Vanemaealiste töötamise võimalused on seotud riigi üldise tööturu olukorraga ja indiviidi tasandi otsuste kujunemisel on oluline sotsiaalne kontekst (Parts, 2019). Eestis oli 2006 aastal vanemaealiste tööhõive määr tõusva trendiga ja selle ühe põhjusena toob Philips (2019) välja tööealise elanikkonna vähenemise, teisalt tuleneb see ka pensioniea järk-järgulisest tõusust. Hariduse olulisust töötamise kontekstis hinnates on vanemaealiste hõive tugevas seoses haridustasemega ja suurem on tööhõive määr kõrgema haridusega inimeste hulgas (Kask, 2014; Leppik et al., 2018). Seega on ajaga muutunud tööturu struktuur ja uued töökohad eeldavad teistsugust haridust või ümberõpet, nii on ka hariduse osatähtsus tööelu jätkumise osas ajaga kasvanud.

Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö eesmärk oli saada ülevaade teguritest mis mõjutavad elusündmuste ajastamise vanuse kohta antavaid hinnanguid. Uurimuse teostamiseks viidi läbi kvantitatiivne andmeanalüüs Euroopa Sotsiaaluuringu 2006. ja 2018. aasta Eesti andmete põhjal.

Vastajad andsid hinnanguid elusündmuste ajastamise vanuse kohta eraldi naiste ja meeste kohta ning töös on vaadeldud hinnanguid keskea ja vanaduse alguse ning töötamise lõpetamise ja pensionile siirdumise vanuse kohta.

Naiste vanuse kohta antud hinnangud on võrreldes meeste vanuse kohta antud hinnangutega kõrgemad nii naiste kui meeste elusündmuste alguse osas.

Nooremate vastajate keskmised hinnangud on madalamad keskea ja vanaduse alguse vanuse hindamisel.

Vastaja vanus ja sugu on olulised mõjutegurid naiste ja meeste vanuse kohta antud kõrgemate hinnangute kujunemisel keskea ja vanaduse alguse osas.

Töötamise lõpetamise ja pensionile jäämise vanuse puhul annavad kõrgemaid hinnanguid kõrgema hariduse ja hea tervisega vastajad. Töötamise lõpetamise ja pensionile jäämise vanuse osas on kõrgemate hinnangutega seotud tegur ka majanduslik toimetulek.

Elusündmuste ajastamise kõrgemate hinnangute kujundamisel on ajas püsivad tegurid keskea ja vanaduse alguse puhul vastaja sugu ja vanus. Pensionile jäämise ja töötamise lõpetamise

vanuse kohta antud keskmiste hinnangute puhul on mõlemal aastal oluline vastaja haridus, tervis ja majanduslik toimetulek.

Kasutatud kirjandus

- Ainsaar, M. (2011). *60–69-aastaste naiste ja meeste töötamine ja eluga rahulolu seitsmes Euroopa riigis*. Ariadne Lõng, XI (1), 15–29.
- Barnett, M. D., ja Adams, C. M. (2018). *Ageism and aging anxiety among young adults: relationships with contact, knowledge, fear of death, and optimism*. *Educational Gerontology*, 44(11), 693–700. doi: 10.1080/03601277.2018.1537163
- Barrett, A. E., & von Rohr, C. (2008). *Gendered perceptions of aging: an examination of college students*. *The International Journal of Aging and Human Development*, 67(4), 359–386. doi: 10.2190/AG.67.4.d.
- Billari, F. C., Hagestad, G. O., Liefbroer, A. C., Spéder, Z., Van Bavel, J. & Settersten, R. A. (2016). The European Social Survey Round 9 Question Module Design Teams (QDT) Stage 2 Application.
https://www.europeansocialsurvey.org/docs/round9/questionnaire/ESS9_billari_proposal.pdf
- Blawert, A., & Wurm, S. (2021). *Shifting self-perceptions of ageing: differential effects of value priorities on self-perceptions of ageing beyond age stereotypes*. *European Journal of Ageing*, 18, 257–267. doi.org/10.1007/s10433-020-00578-3
- Bowen, C. E., & Skirbekk, V. (2017). *Old age expectations are related to how long people want to live*. *Ageing and Society*, 37(9), 1898–1923.
 doi.org/10.1017/S0144686X16000726
- Euroopa Sotsiaaluuring. (2021). European Social Survey. ESS ERIC.
<http://www.europeansocialsurvey.org/about/index.html>
- Carstensen, L. L. (2006). The Influence of a Sense of Time on Human Development. *Science*. 312(5782), 1913–1915. doi:10.1126/science.1127488
- Charles, S. T., & Carstensen, L. L. (2010). Social and emotional aging. *Annual review of psychology*. 61, 383–409. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.093008.100448>
- Chasteen, A. (2000). *The role of age and age-related attitudes in perceptions of elderly individuals*. *Basic and Applied Social Psychology*, 22, 147–156.
 doi:10.1207/S15324834BASP2203_3
- Chen, C., Maung, K., & Rowe, J. W. (2021). *Gender differences in countries' adaptation to societal ageing: an international cross-sectional comparison on behalf of the Research Network on an Aging Society*. *The Lancet Healthy Longevity*, 2(8), 460–469. doi.org/10.1016/S2666-7568(21)00121-5
- Chopik, W.J., Bremner, R.H., Johnson, D.J., & Giasson, H.L. (2018). *Age Differences in Age Perceptions and Developmental Transitions*. *Frontiers in Psychology*, 9, 67. doi: 10.3389/fpsyg.2018.00067
- D'Addio, A., Keese, M., & Whitehouse, E. (2011). *Helping Older Workers Find and Retain Jobs*. *Pensions at a Glance 2011: Retirement-income Systems in OECD and G20 Countries*, 67–79. http://dx.doi.org/10.1787/pension_glance-2011-en

- De Tavernier, W., & Roots, A. (2015). *When do people want to retire? The preferred retirement age gap between Eastern and Western Europe explained*. *Studies of Transition States and Societies*, 7(3).
- Dziechciaż, M., & Filip, R. (2014). *Biological psychological and social determinants of old age: bio-psycho-social aspects of human aging*. *Ann Agric Environ Med*, 21(4), 835-8. doi: 10.5604/12321966.1129943. PMID: 25528930.
- Elder, G. H. (1998). *The Life Course as Developmental Theory*. *Child Development*, 69(1), 1-12. <http://www.jstor.org/stable/1132065>
- Fernandez-Ballesteros, R., Olmos, R., Perez-Ortiz, L., & Sanchez-Izquierdo, M. (2020). *Cultural aging stereotypes in European Countries: Are they a risk to Active Aging?* *PLoS ONE*, 15(5). doi.org/10.1371/journal.pone.0232340
- Giasson, H. L., Queen, T. L., Larkina, M., & Smith, J. (2017). *Age Group Differences in Perceived Age Discrimination: Associations With Self-Perceptions of Aging*. *Gerontologist*, 57(2), 160–168. doi:10.1093/geront/gnx070
- Hagestad, G. O., & Uhlenberg, P. (2005). *The Social Separation of Old and Young: A Root of Ageism*. *Journal of Social Issues*, 61(2), 343—360. doi.org/10.1111/j.1540-4560.2005.00409.x
- Harris, L. A., & Dollinger, S. (2001). *Participation in a Course on Aging: Knowledge, Attitudes, and Anxiety About Aging in Oneself and Others*. *Educational Gerontology*, 27(8), 657-667. doi: 10.1080/036012701317117893
- Hutchison, E. D. (2005). *A life course perspective: A Promising Approach for Bridging the Micro and Macro Worlds for Social Workers*. *Families in Society*, 86(1), 143-152. doi.org/10.1606/1044-3894.1886
- Kade, K. (2012). *Vanustundlikkus Eestis võrreldes Rootsiga*. Magistritöö. Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut.
- Kask, K. (2014). *Vanemaealiste töötamist mõjutava tegurid SHARE-Eesti uuringu näitel*. http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/42719/kask_kadi.pdf
- Kite, M.E., Stockdale, G.D., Whitley, B.E., & Johnson, B.T. (2005). *Attitudes Toward Younger and Older Adults: An Updated Meta-Analytic Review*. *Journal of Social Issues*, 61, 241-266. doi.org/10.1111/j.1540-4560.2005.00404.x
- Knodel, J., & Ofstedal, M. B. (2003). *Gender and Aging in the Developing World: Where Are the Men?* *Population and Development Review*, 29(4), 677-698. <https://www.jstor.org/stable/1519703>
- Kornadt, A.E., & Rothermund, K. (2011). *Contexts of aging: assessing evaluative age stereotypes in different life domains*. *The Journals of Gerontology, Series B:*, 66(5), 547–556. doi.org/10.1093/geronb/gbr036
- Kornadt, A. E., Voss, P., & Rothermund, K. (2013). *Multiple standards of aging: gender-specific age stereotypes in different life domains*. *European Journal of Ageing*, 10(4), 335-344. doi. 10.1007/s10433-013-0281-9

- Kotter-Grühn, D., & Hess, T.M. (2012). *The impact of age stereotypes on self-perceptions of aging across the adult lifespan*. *The Journals of Gerontology, Series B*, 67(5), 563–571. doi.org/10.1093/geronb/gbr153
- Lachman, M. E. (2004). *Development in midlife*. *Annual Review of Psychology*. 55, 305-331. doi: 10.1146/annurev.psych.55.090902.141521
- Lachman, M. E., Teshale, S., & Agrigoroaei, S. (2015). *Midlife as a Pivotal Period in the Life Course: Balancing Growth and Decline at the Crossroads of Youth and Old Age*. *International journal of behavioral development*, 39(1), 20–31. doi.org/10.1177/0165025414533223
- Lang, F. R. (2000). *Endings and continuity of social relationships: Maximizing intrinsic benefits within personal networks when feeling near to death*. *Journal of Social and Personal Relationships*, 17(2), 155-182. doi.org/10.1177/0265407500172001
- Lang, E. R., Baltes, P. B., & Wagner, G. G. (2007). *Desired Lifetime and End-of-Life Desires Across Adulthood From 20 to 90: A Dual-Source Information Model*. *Journal of Gerontology Psychological Sciences*, 62(5), 268–276. <https://academic.oup.com/psychsocgerontology/article/62/5/P268/570896>
- Leppik, L., Sakkeus, L, Abuladze, L, ja Tambaum, T. (2018). *Kohanemine rahvastiku vananemisega kui rahvastikupoliitika keskne väljakutse*. Riigikogu Toimetised 38/2018. <https://rito.riigikogu.ee/wordpress/wp-content/uploads/2018/12/Kohanemine-rahvastiku-vananemisega-kui-rahvastikupoliitika-keskne-valjakutse.-Leppik-Abuldaze-Sakkeus-Tambaum.pdf>
- Levy, B. R. (2009). *Stereotype Embodiment A Psychosocial Approach to Aging*. *Current Directions in Psychological Science*, 18(6), 332-336. doi:10.1111/j.1467-8721.2009.01662.x
- Levy, B. R., Slade, M. D., Kunkel, S. R., & Kasl, S. V. (2002). *Longevity Increased by Positive Self-Perceptions of Aging*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(2), 261–270. doi: 10.1037//0022-3514.83.2.261
- Liefbroer, A., Merz, E-M., & Testa M.R. (2015). *Fertility-Related Norms Across Europe: A Multi-level Analysis*. Philipov D., Liefbroer A., Klobas J. (toim), *Reproductive Decision-Making in a Macro-Micro Perspective*, 141-163. doi: 10.1007/978-94-017-9401-5_6
- Mandal, D., & Balodi, G. (2014). *Ageism and Stereotyping of the Older Adults*. *Scholars Journal of Applied Medical Sciences*, 2, 733-739.
- Masso, M., & Piirits, M. (2016). *Vanemaealiste ja eakate toimetuleku uuring 2015*. Uuringu aruanne 2015. <http://www.praxis.ee/tood/vanemaealiste-ja-eakate-toimetuleku-uuring-2015/>
- McConatha, J. T., Schnell, F., Volkwein, K., Riley, L., & Leach, E. (2003). *Attitudes toward Aging: A Comparative Analysis of Young Adults from the United States and Germany*. *The International Journal of Aging and Human Development*, 57(3), 203–215. doi.org/10.2190/K8Q8-5549-0Y4K-UGG0

- Mitchell, B. A. (2003). *Life Course Theory*. The International Encyclopedia of marriage and Family Relationships. Edition: 2ndChapter: Life Course Theory, 1051-1055.
https://www.researchgate.net/publication/269096178_Life_Course_Theory
- Mulders, J. O. (2019). *Employers' age-related norms, stereotypes and ageist preferences in employment*. International Journal of Manpower. doi: 10.1108/IJM-10-2018-0358
- Nelson, T. D. (2005). *Ageism: Prejudice Against Our Feared Future Self*. Journal of Social Issues, 61(2), 207—221. doi.org/10.1111/j.1540-4560.2005.00402.x
- Nielsen, L., Knutson, B., & Carstensen, L.L. (2008). *Affect dynamics, affective forecasting, and aging*. Emotion, 8(3), 318-30. doi: 10.1037/1528-3542.8.3.318.
- North, M., S., & Fiske, S. T. (2013). *Act Your (Old) Age: Prescriptive, Ageist Biases Over Succession, Consumption, and Identity*. Personality and Social Psychology Bulletin, 39(6), 720–734 . doi: 10.1177/0146167213480043
- Parts, E. (2019). Vanemaealiste tööturukäitumine ja toimetulek. Ülevaade SHARE andmeid kasutavatest uuringutest perioodil 2015–2019. L. Sakkeus ja T. Tambaum(toim), Pilk hallile alale II. Vananemine elukaare vaates. SHARE Eesti uuringu teine ülevaade (lk 17-34). Kirjastanud Tallinna Ülikooli Eesti demograafia keskus.
<http://www.tlu.ee/public/pilkhallilealaleteine/mobile/index.html#p=4>
- Philips, K. (2019). Vanemaealiste tööturukäitumine ja seda mõjutavad tegurid. L. Sakkeus ja L. Leppik (toim), Pilk hallile alale. SHARE Eesti uuringute esimene ülevaade ja soovitus eakate poliitika kujundamiseks (lk 105-131). Kirjastanud Tallinna Ülikooli Eesti demograafia keskus. <http://www.tlu.ee/public/SHARE/mobile/index.html>
- Plous, S. (2003). *The psychology of prejudice, stereotyping, and discrimination: An overview*. Understanding prejudice and discrimination. Mc Graw, New York, Hill, 3-48.
<https://secure.understandingprejudice.org/apa/english/>
- Riley, M. W. (1987). *On the Significance of Age in Sociology*. American Sociological Review. 52(1), 1–14. doi.org/10.2307/2095388
- Sakkeus, L. (2016). *Rahvastikuvananemine*. K. Saks (toim). Gerontoloogia. Õpik kõrgkoolidele. 189-215. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Sánchez-Mira, N., & Bernardi, L. (2020). *Relative time and life course research*. Longitudinal and Life Course Studies. doi: 10.1332/175795920X15918713165305
- Sanderson, W., & Scherbov, S. (2007). *A new perspective on population aging*. Demographic Research, 16(2), 27-58. doi: 10.4054/DemRes.2007.16.2
- Settersten, R. A., & Mayer, K. U. (1997). *The Measurement of Age, Age Structuring, and the Life Course*. Annual Review of Sociology, 23, 233–61.
<https://doi.org/10.1146/annurev.soc.23.1.233>
- SHARE Estonia. (2021). <http://share-estonia.ee>
- Sontag, S. (1972). The double standard of aging. The Saturday Review, New York. 23, 29–38.

https://warwick.ac.uk/fac/arts/english/currentstudents/undergraduate/modules/literature/theoryandtime/susan_sontag_the_double_standard_of_aging.pdf

- Sotsiaalministeerium. (2013). Aktiivsena vananemise arengukava 2013–2020. Active Ageing Development Plan 2013–2020.
- Statistikaameti kodulehekülj. (2021). Statistikaameti andmebaas. Rahvastikunäitajad.
- Steuerink, N., Westerhof, G.J., Bode, C., & Dittmann-Kohli, F. (2001). *The Personal Experience of Aging, Individual Resources, and Subjective Well-Being*. *The Journals of Gerontology: Series B*, 56(6), 364–373. doi:10.1093/geronb/56.6.P364
- Tornstam, L. 2006. *A Proposed Typology*. *International Journal of Ageing and Later Life*, 1(1), 43–68. DOI:10.3384/ijal.1652-8670.061143
- Trope, Y., & Liberman, N. (2010). *Construal-Level Theory of Psychological Distance*. *Psychological Review*, 117(2), 440–463. doi:10.1037/a0018963.
- United Nations. (2019). Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). *World Population Ageing 2019: Highlights (ST/ESA/SER.A/430)*. <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Highlights.pdf>
- United Nations. (2020). Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2020). *World Population Ageing 2020 Highlights: Living arrangements of older persons (ST/ESA/SER.A/451)*. https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesapd-2020_world_population_ageing_highlights.pdf
- Unt, M., Lindemann, K., & Täht, K. (2016). *Jääda pensionile, töötada edasi? Soovid ja plaanid*. L. Sakkeus ja L. Leppik (toim), Pilk hallile alale. SHARE Eesti uuringute esimene ülevaade ja soovitused eakate poliitika kujundamiseks (lk 163-177). Kirjastanud Tallinna Ülikooli Eesti demograafia keskus. <http://www.tlu.ee/public/SHARE/mobile/index.html>
- Vickerstaff S., ja Van der Horst, M. (2021). *The Impact of Age Stereotypes and Age Norms on Employees' Retirement Choices: A Neglected Aspect of Research on Extended Working Lives*. *Frontiers in Sociology* 6, 17. doi: 10.3389/fsoc.2021.686645
- Vikat, A., Spéder, Z., Beets, G., Billari, F. C., Bühler, C., Désesquelles, A., Fokkema, T., Hoem, J. M., MacDonald, A. L., Neyer, G. R., Pailhé, A., Pinnelli, A., & Solaz, A. (2007). *Towards a better understanding of relationships and processes in the life course*. *Generations and Gender Survey (GGS)*, 17(14), 389–440. 10.4054/DemRes.2007.17.14
- Westerhof, G. J., Miche, M., Brothers, A. F., Barrett, A. E., Diehl, M., Montepare, J. M., Wahl, H.-W., & Wurm, S. (2014). *The influence of subjective aging on health and longevity: A meta-analysis of longitudinal data*. *Psychology and Aging*, 29(4), 793–802. doi.org/10.1037/a0038016

Wilson, T. D., & Gilbert, D. T. (2005). *Affective Forecasting: Knowing What to Want*.
Current Directions in Psychological Science, 14(3), 131–134. doi.org/10.1111/j.0963-
7214.2005.00355.x

Lisad

Lisa 1. Sõltuvate tunnuste vastajate arv, sooline jaotus ja jagatud vastamise jaotus (2006 ja 2018).

Aasta	Vatajate arv				Vastanute %		Vastuste %	
	Keskiga	Vanadus	Töötamine	Pensioniga	Naised	Mehed	Naiste kohta vastatud	Meeste kohta vastatud
2006	1469	1459	1291	1458	56,5%	43,5%	52%	48%
2018	1889	1890	1883	1832	56%	44%	52,3%	47,7%

Lisa 2. Sõltumatute tunnuste kategooriate jaotus 2006. aastal.

	N	%		N	%
Suhtlemine sõprade ja lähedastega			Rahulolu oma eluga		
Kuni kord kuus või vähem	359	24	Ei ole eluga rahul	268	18
Kuus 2-4 korda	548	36	Keskmiselt eluga rahul	703	47
Peaaegu iga päev	599	40	Eluga rahul	525	35
Kokku	1506	100	Kokku	1496	100
Viimase 7 päeva tegevus			Tuleviku planeerimine		
Töötav	840	55	Planeerib tulevikku	535	36
Pensionil	394	26	Planeerib tulevikku vahetevahel	458	31
Ei tööta ega ole pensionil	282	19	Võtab iga päeva nii nagu see tuleb	492	33
Kokku	1516	100	Kokku	1485	100
Leibkonna toimetulek			Sugu		
Majanduslikult saab hakkama	1033	70	Mehed	660	43.5
Majanduslikult raske hakkama saada	452	30	Naised	857	56.5
Kokku	1485	100	Kokku	1517	100
Haridus			Vanuserühmad		
Põhiharidus või vähem	397	26	15-25	266	17
Keskharidus	649	43	26-35	212	14
Kõrgharidus	471	31	36-45	240	16
Kokku	1517	100	36-55	253	17
Tervisehinnang			56-65	206	14
Tervis hea	667	44	66-75	217	14
Tervis rahuldav	849	56	76+	123	8
Kokku	1516	100	Kokku	1517	100

Lisa 3. Sõltumatute tunnuste kategooriate jaotus 2018. aastal.

	N	%		N	%
Suhtlemine sõprade ja lähedastega			Rahulolu oma eluga		
Kuni kord kuus või vähem	631	33	Ei ole eluga rahul	163	8
Kuus 2-4 korda	825	43	Keskmiselt eluga rahul	851	45
Peaaegu iga päev	447	24	Eluga rahul	889	47
Kokku	1903	100	Kokku	1903	100
Viimase 7 päeva tegevus			Tuleviku planeerimine		
Töötav	1097	58	Planeerib tulevikku	726	38
Pensionil	490	26	Planeerib tulevikku vahetevahel	629	33
Ei tööta ega ole pensionil	314	16	Võtab iga päeva nii nagu see tuleb	548	29
Kokku	1901	100	Kokku	1903	100

Leibkonna toimetulek			Sugu		
Majanduslikult saab hakkama	1451	76	Mehed	837	44
Majanduslikult raske hakkama saada	452	24	Naised	1067	56
Kokku	1903	100	Kokku	1904	100
Haridus			Vanuserühmad		
Põhiharidus või vähem	363	19	15-25	210	11
Keskharidus	967	51	26-35	287	15
Kõrgharidus	573	30	36-45	295	15
Kokku	1903	100	36-55	298	16
Tervisehinnang			56-65	319	17
Tervis hea	980	51	66-75	266	14
Tervis rahuldav	924	49	76+	229	12
Kokku	1904	100	Kokku	1904	100

Lisa 4. Naiste ja meeste kohta vastanud vanuserühmade lõikes (2006, 2018).

Vastajate vanuserühmad	2018				2006			
	Naiste kohta		Meeste kohta		Naiste kohta		Meeste kohta	
	N	%	N	%	N	%	N	%
15-25	110	11	100	11	130	17	136	19
26-35	155	16	132	14	120	15	92	13
36-45	149	15	146	16	113	14	127	17
46-55	147	15	151	17	144	18	109	15
56-65	170	17	149	16	112	14	94	13
66-75	142	14	124	14	111	14	106	15
76+	122	12	107	12	59	8	64	9
Kokku	995	100	909	100	789	100.0	728	100

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Maia Kerman,

(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose Elusündmuste ajastamise vanusehinnanguid mõjutavad tegurid,
(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on PhD Kairi Kasearu,

(juhendaja nimi)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Maia Kerman
26.01.2022